

PROJECT MUSE®

Algazel on the Soul: A Critical Edition

Eva St. Clair

Traditio, Volume 60, 2005, pp. 47-84 (Article)

Published by Fordham University Press
DOI: 10.1353/trd.2005.0007

➔ For additional information about this article

<http://muse.jhu.edu/journals/trd/summary/v060/60.st-clair.html>

ALGAZEL ON THE SOUL: A CRITICAL EDITION

BY EVA ST. CLAIR

Modern scholars of medieval philosophy have had access to the work of Abū Ḥāmid Muḥammad al-Ghāzalī (1058–1111) since 1933, when Joseph T. Muckle published an edition of the great Muslim theologian's *Maqāṣid al-falāsifa* ("The Opinions of the Philosophers"). In this work, al-Ghāzalī (known to the West as Algazel) summarized ideas proposed by Avicenna (940–1036) in his *Danesh Nameh*. Algazel's *Maqāṣid al-falāsifa* was composed of three parts, the *Metaphysics*, *Physics*, and *Logic*; medieval authors read and referred to Algazel's work accordingly, as three separate works.¹

Muckle's 1933 edition, *Algazel's Metaphysics*, furnished modern scholars with the medieval Latin translations of Algazel's *Metaphysics* and *Physics* as they were prepared by Dominicus Gundissalinus and his collaborator in Toledo in the latter half of the twelfth century.² Muckle's edition is a lightly corrected transcription of a single manuscript, Vatican Latinus 4481 (V), which is, fortunately, the best of the tradition. However, the manuscript influenced not only Muckle's preparation of the text but also the punctuation and *mis en page* of his edition. Muckle's decision to reproduce V's punctuation was not felicitous for a modern reader, who may be unaccustomed to paragraphs that go on for pages or lengthy sentences bound together with semicolons. The Latin text printed below is more accessible than Muckle's work since it delineates ideas using modern punctuation and paragraph/sentence layout.

Finally, Muckle made several errors in reading his base text. Most obviously, he read *omnis* instead of *ovis* when describing the stock medieval philosophical example of a sheep apprehending the intentions of a wolf.³ Earlier

¹ Indeed, the *Metaphysics*, *Physics*, and *Logic* were not always copied together, and were always presented as three different, complete works in the manuscripts in which they survive.

The editor is greatly indebted to Rega Wood, Neil Lewis, and Jennifer Ottman for their contributions to the preparation of this article and edition. The edition has particularly benefited from Neil Lewis's critical acumen.

² Notes in the manuscripts and elsewhere designate Gundissalinus's collaborator as "Master John," whom Charles Lohr states was not John of Spain. John of Spain was indeed involved in the translation project at Toledo under Bishop Raimond through which many important works came to the West, but he would have been a very old man by the time Gundissalinus was translating Algazel's works. Charles H. Lohr, "Logica Algazelis: Introduction and Critical Text," *Traditio* 21 (1965): 223–90, at 228.

³ Algazel, *Physics* 4.2.3.

in the same section, Muckle misread *conservationi* as *conservatori*,⁴ changing the meaning of that word from an abstract to a concrete noun. A few other mistakes worth mentioning include several readings of *quod* for *qui*⁵ and one *repercussionem* rather than *percussionem*.⁶ On occasion, he omitted words or did not correctly expand abbreviations. The text also contains typographical errors that do not obscure meaning but are, nevertheless, a distraction. The study conducted here suggests that, indebted as we are to Muckle and the Pontifical Institute of Mediaeval Studies for his edition, it would be useful to have a critical edition of Algazel's popular and influential work.

There are more than thirty surviving manuscripts from the medieval tradition. The following list, not meant to be exhaustive, has been compiled from the work of Charles Lohr and Marie-Thérèse d'Alverny.⁷

- Assisi, Biblioteca comunale, 663, fol. 146–186 (*Metaphysics* and *Physics*)
 Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität, D. III. 7, fol. 95r–166v (*Metaphysics* and *Physics*)
 Bernkastel-Kues, St. Nikolaus Hospital, 205, fol. 126r–133v (*Metaphysics* and *Physics*)
 Edinburgh, University Library 134 (D.b.II.7), fol. 6v–20v (*Metaphysics*), 20v–30r (*Physics*)
 Erfurt, Universitäts- und Forschungsbibliothek, C.A. F. 331, fol. 82r–96r (*Metaphysics*), 96r–103v (*Physics*)
 Erfurt, Universitäts- und Forschungsbibliothek C.A. Q. 291, fol. 63r–90r (*Metaphysics*)
 Florence, Biblioteca Nazionale Centrale, Magliab. Cl. V. 45, fol. 15v–52v (*Metaphysics*), fol. 52v–72r (*Physics*)
 Göteborg, Universitätsbibliothek, lat. 8, fol. 189r–203v (*Metaphysics*, imperf.), 203v–207r (*Physics*, imperf.)
 Graz, Universitätsbibliothek, 482, fol. 141v–159r (*Metaphysics*), fol. 160r–169v (*Physics*)
 Laon, Bibliothèque municipale, 412, fol. 70r–87v (*Metaphysics*), fol. 87v–88v (*Physics* [treatise on motion])

⁴ Ibid., 4.2.2.

⁵ The common Italian abbreviation for *qui* during the thirteenth century when V was copied is a q with a bar through the descender, but in many other regions that abbreviation was meant to represent *quod*. It is easy to confuse the two or forget the Italian origin of one's manuscript.

⁶ Algazel, *Physics* 4.3.4.

⁷ Lohr, "Logica Algazelis," 232–35; idem, "Algazel latinus: Further Manuscripts," *Traditio* 22 (1966): 444–45; and Marie-Thérèse d'Alverny, *Avicenna latinus: Codices*, ed. Simone Van Riet and Pierre Jodogne (Louvain-la-Neuve, 1994).

- Milan, Biblioteca Ambrosiana, T 91 Sup., fol. 13r–20r (*Metaphysics* [frag.])
 New York, Pierpont Morgan Library, 857 (*olim* Admont, Stiftsbibliothek, 487), fol. 84r–98r (*Physics*)
 Oxford, Bodleian Library, lat. misc. B. 18, no. A, fol. 42r (*Metaphysics* [frag.]), 46r–48v (*Physics* [frag.])
 Oxford, Merton College, 285, fol. 5v–12v (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 6443, fol. 143r–157v (*Metaphysics*), 157v–165v (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 6552, fol. 43r–55r (*Metaphysics*), 55r–62r (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 6655, fol. 19r–66v (*Metaphysics*), 65r–92r (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 14700, fol. 2r–39v (*Metaphysics*), 39v–61r (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 16096, fol. 83v–107v (*Metaphysics*), fol. 108r–120v (*Physics*)
 Paris, BNF, lat. 16605, fol. 16r–52v (*Metaphysics*), 52v–70v (*Physics*)
 Prague, Bibliotheca Capituli Metropolitanani, L. LXXVII (1323), fol. 115r–117r (*Physics* [excerpts])
 Prague, Bibliotheca Capituli Metropolitanani, O. 1 (1585), fol. 1r–5r (*Physics* [tract. 5])
 Rome, Biblioteca Angelica, 242 (C. 4. 10), fol. 1r–7v (*Metaphysics* and *Physics*)
 Todi, Biblioteca Comunale, 90, fol. 112v–113r (*Metaphysics* [frag.])
 Toledo, Biblioteca Capitular, 47–15, fol. 88v–90r (*Metaphysics* [excerpts])
 Uppsala, Bibliotheca Regalis Universitatis, C. 647, fol. 1r–4v (*Metaphysics* [excerpts]), 4v–5r (*Physics* [excerpts])
 Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Borgh. lat. 37, fol. 317r–324v (*Physics*)
 Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, lat. 4481, fol. 1r–43v (*Metaphysics*), 43v–73v (*Physics*)
 Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. lat. 2186, fol. 26r–80v (*Metaphysics*), 80v–110r (*Physics*)
 Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 1870, fol. 26r–47v (*Metaphysics*), 47v–60v (*Physics*)
 Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. 2546 (L. VI. 28; cod. 173 chart.), fol. 18v–66r (*Metaphysics*), 66r–93r (*Physics*)
 Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. 2665 (Cl. X. 171; L. VI. 55), fol. 94v–104v (*Metaphysics*), 104v–110r (*Physics*)
 Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. 2822 (Cl. X. 172; L. VI. 57), fol. 97r–110v (*Physics* [excerpts])
 Worcester, Chapter Library Q. 81, fol. 88r–96r, 99r–104r (*Metaphysics* [excerpts]), 96r–98v, 104r–v (*Physics* [excerpts])

Six of the earliest manuscripts of Algazel's *Metaphysics* were chosen for use in this edition based on J. T. Muckle's manuscript descriptions and on the stemma and descriptions prepared by Charles Lohr, who edited Algazel's

Logic in 1965.⁸ The entirety of *Tractatus Quartus* of the *Physics* was collated for all six manuscripts. The critical apparatus lists variants in alphabetical order; no variant has been discarded except for strictly orthographical variations and signs used to fill in extra space at the end of a line.⁹ To facilitate recourse to standard reference works, I have relied on the spellings given in *Lewis and Short: A Latin Dictionary*.¹⁰

ABBREVIATIONUM INTERPRETATIO

<i>add.</i>	addidit	scribe added
<i>corr.</i>	correxit	scribe corrected
<i>del.</i>	delevit	scribe deleted
<i>exp.</i>	expunxit	scribe deleted by expunction
<i>hom.</i>	homoioteleuton	omission by like ending
<i>mg.</i>	marginē	written in the margin
<i>lac.</i>	lacuna	blank space
<i>lin.</i>	linea	line
<i>om.</i>	omisit	scribe omitted
<i>or.</i>	orthographica	orthographic difference
<i>praem.</i>	praemisit	scribe prefaced
<i>reliq.</i>	reliqui	others
<i>rep.</i>	repetivit	scribe repeated
<i>s.</i>	supra	above
<i>trp.</i>	transposuit	scribe transposed
<i>vac.</i>	vacavit	scribe used the word "vacat" to delete
?	lectio incerta	uncertain reading
!	sic	thus

CONSPECTUS SIGLORUM

- A = Assisi, Biblioteca del Sacro Convento di San Francesco, 663 (s. 13-mid.)
 E = Erfurt, Universitäts- und Forschungsbibliothek, C.A. F. 331 (s. 15-early)
 N = Paris, BNF, lat. 14700 (s. 15-early)
 O = Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. lat. 2186 (s. 13-mid.)
 P = Paris, BNF, lat. 6443 (s. 13-late)
 V = Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 4481 (s. 13-mid.)

⁸ Lohr, "Logica Algazelis," 223–90.

⁹ BNF 14700 employs this convention frequently, often adding an expunged *i* or *o* at the end of a line to keep columns even.

¹⁰ C. Lewis and C. Short, *A Latin Dictionary* (repr. Oxford, 1979).

FIGURE 1

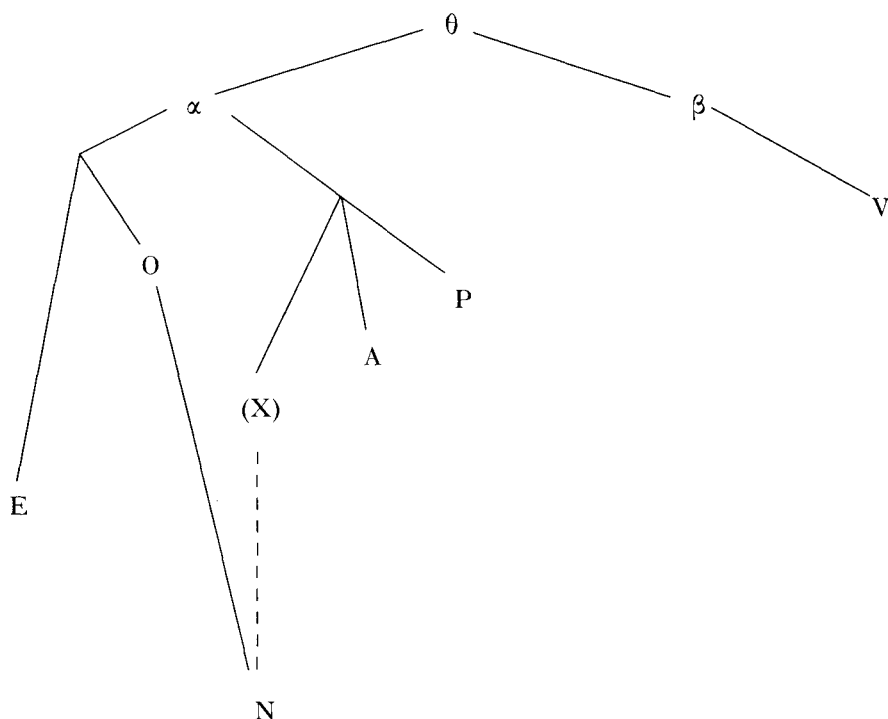

Figure 1 illustrates one possible system of relationships among the six manuscripts.¹¹ Of the two families α and β , AENOP descend from the α branch, while V, the best manuscript, is on the β branch. O is the least corrupt of the manuscripts on the α branch. It is a fine Spanish manuscript written in a very clear gothic hand with unusual decorations. It is rubricated throughout and includes only one other work, a part of Avicenna's *Metaphysics*. It comes from the library of the Dukes of Altaemps, apparently acquired in the mid-sixteenth century. E is the most closely related to O of the others in α branch, but it is not a copy of that manuscript. It was produced much later than O, probably in Germany around 1400. A and P form another branch of α family. Neither is a particularly useful manu-

¹¹ Prepared by examining common variants among the six manuscripts for all of *Tractatus Quartus*. Distance from θ is approximately equal to the quality/dating of the manuscript. A dotted line connecting two manuscripts indicates that the lower manuscript was possibly corrected by referencing the higher manuscript or a similar tradition.

script, although A is an excellent example of scriptorium work at Assisi in the mid-thirteenth century.

N was copied by an intelligent, careful scribe, but, unfortunately, the manuscript is not reliable for the purpose of reconstructing the original text.¹² The scribe's Latin is excellent, and he was familiar with philosophical concepts; thus he deliberately corrects errors in grammar, and occasionally vocabulary as well. On two occasions, when the grammar in the text warrants it, the edition printed below takes N's reading over the readings of the others. In one sentence, a singular pronoun was preferred over a plural one;¹³ in the other, N corrected a *sicut* to a *sic*, which makes much better sense in context.¹⁴

N's scribe may have been a student copying works for his own use, although, if that was the case, he was also wealthy — N is over 300 folios long, and the scribe makes little effort to compress his writing. He fills in space at the end of lines by adding and expuncting either an *i* or an *o*. N was most likely copied from the AP branch of the α family, and it may have been compared to the EO branch, as it contains a significant number of errors from that branch as well. The scribe occasionally circles sections of text, an indication that he may have been aware that there were problems with it.

V is from an entirely different tradition than AENOP. It rarely has errors in common with the other manuscripts; if they do occur, they are usually spelling mistakes, which would have been easy to make with this material. It is the most complete and accurate of the manuscripts examined, but, as with any manuscript, it is by no means perfect. In many instances, a reading from the other tradition is preferable to V's reading, although, in one important case, the following edition used a reading from V in opposition to all the other manuscripts.¹⁵ V's punctuation was helpful in placing and dating this manuscript, but it was not considered for establishing text.

¹² Besides the fact that he "improves" the text, he is copying at a later date from an inferior exemplar; consequently, his text is full of homoioteleuta and numerous similar errors of which he was either unaware or accidentally introduced himself.

¹³ Algazel, *Physics* 4.5.10: "Una est eorum quae sunt prima et vera ad quae inducit eum natura eius ut imprimatur ei sine inquisitione." A plural *eis* would obscure the meaning, as it would be unclear as to what besides the intellect the forms could possibly be imprinting themselves.

¹⁴ Algazel, *Physics* 4.5.23: "Et sic caro pars partes sunt caro et os et sanguis quorum nullum est caput." Again, this is a comparison, and *sicut* is simply the wrong word to use here.

¹⁵ Algazel, *Physics* 4.5.11: "Tunc enim non est quasi sapiens oblitus cogniti, sed potens scire cum voluerit." V supplies *non*, while AENOP omits it. But the comparison makes more sense with the *non*, which is why I left it in.

It is always valuable to have access to the variants of a text's manuscripts because they often indicate which manuscript tradition influenced a particular medieval author. Variants also occasionally allow the reader to correct the critical edition. The branch AENOP forms is full of interesting substitutes for words in key places of the work. Sometimes a substitution can completely change the meaning of the text. O provides an excellent example in *Physics* 4.4, on the interior senses.¹⁶ Not surprisingly, the problem arises from confusion regarding Algazel's discussion of thought, imagination, and fantasy. Both O and N substituted the word *phantasia* for *cogitativa*, meaning that the list of interior senses in these manuscripts changed from common sense, imagination, estimation, memory, and cogitation to common sense, imagination, estimation, memory, and fantasy.

Clearly, these lists are not identical, and the error is not a fluke. N and O continue to use *phantasia* as a substitute for *cogitativa* in discussing the function of the cogitative faculty. Furthermore, when Algazel explains the role of cogitation in imagining a man with two heads, both N and O introduce another function, *cogitativo* or *cogitativum* respectively. Now two faculties, *phantasia* and *cogitativum*, perform the functions originally assigned to *cogitativa*. The reader of the NO tradition will come away thinking that 1) fantasy is one of the main interior senses; 2) cogitation is subordinate to it, instead of the other way around; and 3) there is a vague third function that may or may not be a sixth interior sense. Historians encountering a medieval author who holds such a view — similar but not exactly the same as Algazel's — will be interested in the variants NO provide.

The following are descriptions of the six manuscripts used to prepare this edition.

Assisi, Biblioteca comunale, 663

Italian, Assisi, s. 13-med. Copied at Sacro Convento S. Francesco, Assisi. Parchment, 187 fols., 175 x 240 mm, 2 cols., 35–43 lines/column. Modern binding, white tape on bottom of the spine, "663" printed on tape at spine. "Problemata / Aristotelis" in gold on spine. Notes on flyleaves. Blank folios: 77r^b, 77v^{a-b}, 97r^b, 97v^{a-b}, 120v^b–122v^b, 187r–v. Short table of contents on 1v, a longer one on 2r, and another short one on 186v^a. Cenci says that the short summary of contents on 1v is in the hand of Fr. John Ioli: "In isto volumine sunt infrascripti libri videlicet. . . ." The longer table of contents on 2r is probably in the same hand.

¹⁶ Algazel, *Physics* 4.4.1, 4–5.

C. Cenci, *Bibliotheca manuscripta ad Sacrum Conventum Assisiensem*, vol. 1 (Assisi, 1981), 158–59.

Notes: Modern foliation was done in 1884 (as per note on 2r).

Four scribes: Scribe 1 (2r^a–76r^a), Scribe 2 (78r^a–145v^b), Scribe 3 (146r^a–153v^b), Scribe 4 (154r^a–186v^b).

Contents:

1. Aristotle, *Problemata*, fol. 2r^a–77r^a.
2. Averroes, *De sensu et sensato*, fol. 78v^a–81v^b.
3. Averroes, *De memoria et reminiscencia*, fol. 81v^b–83v^b.
4. Averroes, *De somno et vigilia*, fol. 83v^b–88r^a.
5. Averroes, *De morte et vita*, fol. 88r^a–89v^a.
6. Alexander of Aphrodisias, *De tempore*, fol. 89v^a–90v^b.
Inc: Incipit tractatus Alexandri affrodisii de tempore, traditus a mag. Geraldo cremonen. in toleto. eius verba. Sicut difficultas sermonum illorum.
7. Alexander of Aphrodisias, *De sensu*, fol. 90v^b–92v^a.
8. Alexander of Aphrodisias, *Augmentum et generatum*, fol. 92v^{a-b}.
9. Alfarabi, *Super librum auditus naturalis*, fol. 92v^b–93v^b.
10. Alexander of Aphrodisias, *De intellectu et intellecto*, fol. 94r^a–97r^a.
11. Pseudo-Aristotle, *Liber de causis*, et varia, fol. 98r^a–102v^b.
12. Costa ben Luca, *De differentia spiritus et animae*, fol. 103r^a–105v^b.
13. Isaac, *De elementis*, fol. 106r^a–116r^a.
14. Isaac, *De definitionibus*, fol. 116r^a–120v^a.
15. Aristotle, *Problemata* (trans. Bartholomaeus de Messana), fol. 122r^a–145v^b.
16. Algazel, *Metaphysics*, fol. 146r^a–186r^b.

Decorations: The first work is *de luxe* — the margins are larger, the writing is larger and clearer, and the parchment appears to have been more carefully prepared. There is a decorated table of contents on 2r, a large decorated letter on 78r^a, a display script throughout large sections of some works, especially in Pseudo-Aristotle's *De causis*, in which several lines at a time are enlarged.

Erfurt, Universitäts- und Forschungsbibliothek, C.A. F. 331

German, s. 15-early. Parchment, 110 fols., 355 x 457 mm, 2 cols., 53–70 lines/column. Wooden binding with green leather bars, label on front cover: “Commentum Egidii Romani super / libros octos de thereumatibus cau / sarum / Carmen Alani Apocalypticum / Decem libri??? / ??? / ???” Short table of contents on inside front cover says that the volume contains a work of Avicbron and another by Thomas de Aroetina.

Wilhelm Schum, *Beschreibendes Verzeichniss der Amplonianschen Handschriften-Sammlung zu Erfurt* (Berlin, 1887), 227–28.

Notes: Pagination is off by two beginning at 30r.¹⁷

Four scribes: Scribe 1 (1r^a–47v^b), Scribe 2 (48r^a–81v^b), Scribe 3 (82r^a–86v^b), Scribe 4 (87r^a–109v^b).

Contents:

1. Aegidius Romanus, *Commentum super libro de Aristotelis de theorematibus causarum*, fol. 1r^a–29v^b.
2. “Carmen Alani Apocalypticum,” fol. 29v^b.
3. Avicenna, ten books of *Metaphysics*, fol. 30r^a–61v^b.
4. Avicbron, five books of *Metaphysics*, fol. 62r^a–81v^b.
5. Algazel, *Metaphysics*, fol. 82r^a–105v^b.

Inc: Methaphysica Algazelis.

Exp: Explicit methaphysica Algazelis.

Colophon 1 (109v^b): Iste liber continet cxii folium in toto.

Colophon 2 (110r): Esse non habet definitionem neque descriptionem Algazel capitulo secundo primae.

Decorations: Bulbous, plain, and decorated display scripts. There is a sketch of a chicken on 87v^a, rubrication ends on 89r, space left for rubrication and decoration throughout.

Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. lat. 2186

Spain, s. 13-med. Formerly in the library of John Angeli, Duke of Altaemps. Appears to be signed by the same. Parchment, 112 fols., 262 x 172mm, 1 col., average of 28 lines/column. On 1r: “Ex codicibus illuminatissimi et excellentissimi Domini / Johannis Angelis ducis ab Altaemps / / [a smeared seal] / / Algazelis de summa theoricae philosophiae / [signature? of John Angeli] / 2186 Ottob.” Vatican seal on 112v.

Marie-Thérèse d’Alverny, *Avicenna latinus: Codices*, ed. Simone Van Riet and Pierre Jodogne (Louvain-la-Neuve, 1994), 82–83.

One scribe.

Contents:

1. Algazel, *Logic, Metaphysics, Physics*, fol. 2r–110r.

Inc: Incipit liber Algazelis de summa theorice philosophie trans/latus? magistro Johanne et D. archidiachano in Toletto de Arabico in Lat-inam. Tractus de Logica.

¹⁷ A new hand begins numbering — the folio numbers given here continue to use the older system, according to Schum’s catalogue.

2. Avicenna, *Metaphysics* (ed. S. Van Riet), Treatise 3, Chapter 5, fol. 110r–112r.

Decorations: beautifully decorated large capitals, fully rubricated; smaller capitals are also decorated. Some have faces drawn inside, others complicated geometric patterns or flowers. Marginalia (corrections usually) made in triangles pointing downward.

Paris, BNF, lat. 6443

French, s. 13-late. Ex libris (?) Jac(ques) Aug(ustini) T. Suanj. On 1r: "Volume de 224 Feuillet / Se Feuillet 166 est blanc / 10 Juin 1890." Parchment, 221 fols., 2 cols., average of 58 lines/column. Bound in skin. On top of front cover: "Arabia (?) Varia Philosophorum." Piece of white tape on lower front right cover. Notes on flyleaves. Some water damage and bleedthrough. Blank folios: 166r, 166v, 186v^b. Table of contents with folio numbers on 1v in a batarde hand.¹⁸

George Lacombe, *Aristoteles latinus: Codices* (Rome, 1939), 517–19.

Notes: The manuscript is tightly bound and sometimes the r^a column is cut off.

One scribe.

Contents:

1. Avicenna, *Metaphysics*, fol. 2r^a–44r^a. (D. Gundissalinus, archdeacon of Toledo, is named as the translator.)
2. Avicenna, *Physics*, fol. 44r^b–69r^b (ends abruptly, then one blank page).
3. Avicenna, *Sextus liber naturalium*, fol. 70r^a–90v^a.
4. Avicenna, *De caelo et mundo*, fol. 90v^b–96v^a.
5. Gundissalinus, *De processione mundi*, fol. 96v^b–100v^b.
6. Avicenna, *De animalibus*, fol. 101r^a–142v^b.
7. Algazel, *Metaphysics* and *Physics*, fol. 143r^a–165v^b.
Exp: Explicit Algazel totus.
8. Thomas Aquinas, *De unitate intellectus contra Averroistas*, fol. 167r^a–172r^b.
9. Johannes Dacus, *Divisio scientiae* (labeled as Philosophia communis), fol. 172v^a–176v^a.
10. Thomas Aquinas, *Summa contra gentiles* (begins at Chapter two; mostly excerpts), fol. 176v^a–178v^b.
11. ?, fol. 178v^b–181r^b.
12. Thomas Aquinas, *De mixtione elementorum*, fol. 181r^b–v^b.

¹⁸ The table of contents is incorrect about several works of Alkindi and does not mention Thomas Aquinas at all.

13. Thomas Aquinas, *De motu cordis*, fol. 181v^b–184v^a.
14. Pliny, *De praesagiis temporum*, fol. 184v^a–185r^b.
15. Manichal, *De ordine universi*, fol. 185r^b–v^a.
16. Alfarabi, *De ortu scientiarum*, fol. 185v^a–186v^a.
17. Isaac, *De definitionibus* (trans. Gerard of Cremona), fol. 187r^a–190r^a.¹⁹
18. Alkindi, *De intentione antiquorum in ratione* (trans. Gerard of Cremona), fol. 190r^{a-b}.
19. Averroes, *De substantia orbis*, fol. 190r^b–193r^b.
20. Alexander, *De unitate*, fol. 193r^b–194r^a.
21. Alexander of Aphrodisias, *De augmento*, fol. 194r^{a-b}.
22. Alexander of Aphrodisias, *De tempore*, fol. 194r^b–195r^a.
23. Alkindi, *De intellectu et intellecto* (trans. John of Seville), fol. 195r^{a-b}.
24. Alkindi, *Liber introductorius in artem logice demonstrationis collectus a Muhammad discipulo Alkindi*, fol. 195r^a–197v^b.
25. Alfarabi, *De intellectu*, fol. 197v^b–199v^a.
26. Alkindi, *De somno et visione* (trans. Gerard of Cremona), fol. 199v^a–200v^b.
27. Alexander of Aphrodisias, *De intellectu*, fol. 200v^b–202r^a.
Inc: Liber Alexandri philosophus, de intellectum et intellecto secundum sententias Aristotelis, translatus de Greco in Arabicum ab Isaac filio Ioachim [Isaac ibn Joachim].
28. Algazel, *Logic*, fol. 202r^a–208r^b.
29. Avicenna, *Logic*, fol. 208r^a–220v^b.

Decorations: Face drawn along side of text on 7r^b. Decorated S with snake 185v^b. Occasional diagrams. Rubrication comes and goes, decorated letters. Headers give section number, work, and author on every recto until 187r, corrections in the same hand. Early glosses in a second hand, later glosses in a batarde and also a very clear humanist hand on many of the works, mostly those by Avicenna.

Paris, BNF, lat. 14700

France (medial con sign, forked r); s. 15-early. Formerly Saint Victor of Paris Nr. 32. On 2r: "IHS. Maria. S. [Shield] Victor. S. Augustinus. / Hic liber est Sancti Victoris Parisiensis. / Inveniens quis ei reddat amore Dei." Parchment, 397 fols., 345 x 200mm, 2 cols., average of 41 lines/column. Bound in skin of some sort. Bookplate on front inside cover: "Latin / 14700" and inscription: "Volume de 396 Feuilles / 27 October 1890." Notes

¹⁹ This is the first work that does not have headers on the recto pages. From here on out, there are no more headers, but there are still titles written in a later hand at the top or side of the page on which the work begins.

in a humanist hand on flyleaves. Blank folios: 272v, 370v, 388r^b-390v^b, 394v^b. Two tables of contents on 1v.

Isaac, *Liber de definitionibus*, ed. Muckle and Cremona, *Archives d'histoire doctrinale et litteraire du Moyen Age* 2 (1937-38): 299.

Adam of Balsham, *Ars disserendi*, ed. Minio-Paluello (Rome, 1956), xiv-xv.

George Lacombe, *Aristoteles latinus: Codices* (Rome, 1939), 544-45.

One scribe.

Contents:

1. Algazel, *Metaphysics, Physics, Logic*, fol. 62r^a-76r^a.
Exp: Explicit liber Algazel.
2. Manfred, praef. trans. Pseudo-Aristotle, *De pomo* or *De morte*, fol. 76v^a-77r^b.
3. Pseudo-Aristotle, *De pomo* (trans. from Arabic), fol. 77r^b-81r^a.
4. *De intelligentia*, fol. 81r^a-82v^b.
5. Sextus Empiricus, *Liber pirroniarum informationum*, fol. 83r^a-132v^a.
6. Isaac, *Liber elementorum* (trans. Constantinus Africanus), fol. 132v^b-153r^a.
7. Isaac, *De definitionibus*, fol. 153r^a-160v^a.
8. *De medicina*, fol. 160v^b-161r^b.
9. Avicbron, *Fons vitae*, fol. 161v^a-228v^b.
10. *De vita Aristoteles*, fol. 229r^a-230v^a.
11. Urso, *Liber de anima*, fol. 231r^a-246r^a.
12. Adam de Balsham, *Ars disserendi: De arte dialectica*, fol. 246r^a-272r^b.
13. Adelard of Bath, *De naturalibus quaestionibus*, fol. 273r^b-296v^b.
14. Gundissalinus, *De divisione philosophiae*, fol. 297r^a-328v^a.
15. Gundissalinus, *De diversitate unitatis*, fol. 327r^a-328v^a.²⁰
16. Alfarabi, *Epistola, De ortu scientiarum*, fol. 328v^a-330v^b.
17. Aristotle, *De proprietatibus elementorum*, fol. 331r^a-337r^b.
18. Alkindi, *De quinque essentiis*, fol. 337r^b-339v^a.
19. Aristotle, *Posteriora analytica* (trans. Gerard of Cremona), fol. 340r^a-370r^b.
20. John of Damascus, *Logica*, fol. 371r^a-388r^a.
Colophon 388r^a: "Hunc librum acquisivit monasterio Sancti Victoris Parisiensis Frater Johannes Lamasse dum esset prior eiusdem ecclesie / Deo gratias Amen."
21. Alfred of England, *Commentum Pseudo-Aristotele: De plantis*, fol. 391r^a-394v^a.

²⁰ Lacombe distinguishes this as a separate work of Gundissalinus, but the manuscript does not, and I cannot find an incipit for it.

Colophon 394v^a: “Hunc librum acquisivit monasterio Sancti Victoris parisiensis frater Johannes Lamasse dum esset prior eiusdem ecclesie. Deo gratias. Amen. / Explicit huius liber.”

22. Unidentified work used in binding as fly leaves (“2” across top of rectos: indicating second book of the work?), fol. 395r^a–397v^b (cut off abruptly).

Colophon inside back cover: “Hunc librum acquisivit monasterio Sancti Victoris Parisiensis Frater Johannes Lamasse dum esset prior eiusdem ecclesie. Deo gratias. Amen.” There may be a date, but it is completely blurred.

Decorations: decorated capitals, partial rubrication. Space fillers (i or o).

Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, lat. 4481

Italian, Cistercian?, s. 13-med. Parchment, 153 fols., 220 x 152mm, 1 col., average of 36 lines/column.

Marie-Thérèse d’Alverny, *Avicenna latinus: Codices*, ed. Simone Van Riet and Pierre Jodogne (Louvain-la-Neuve, 1994), 101–2.

Notes: 152v: “fratris Ioh[annis] de Oculo . . . ordinis praedicatorum,” repeated twice; “Ludovicus de Academia”; pricking marks, verso side is hair (occasionally not very well exfoliated), catch words, modern foliation, holes are not sewn up.

One scribe.

Contents:

1. Algazel, *Metaphysics* and *Physics*, fol. 1r–73v.

Inc: Incipit tractatus de scientia que apud philosophos vocatur divina.

Notes: After the work ends, there are two and half pages (73v–74v) of notes possibly written by the same hand with the same pen but in a much smaller size. These notes are included in Muckle’s edition.

2. Avicenna, *Physics*, fol. 75r–150v.

Notes: Some of the marginalia are attributed to D. Gundissalinus; other bits are quotations from Avicenna’s *Metaphysics*. After the work ends, there are four pages (150v–152r) of notes written in the same hand as the notes at the end of Algazel.

Decoration: Display script is large, plain, curvy capitals; see 54v. Diagrams are large and in the middle of the text, rather than to the side as in other manuscripts — see 14v. Rubrication. Heavily glossed on all sides in a gothic hand (perhaps the same as the scribe) in the first several folios of each work.

ALGAZEL: PHYSICA, TRACTATUS QUARTUS

DE ANIMA VEGETABILI ET ANIMALI ET HUMANA

1. Dictio de anima vegetabili

1. Sicut permixtio fumi et vaporis facit debere esse aptationem recipiendi
5 formas metallorum, sic elementis accidit commixtio [**A 180v^a**] perfectior illa,
et pulchrior, et propinquior aequalitati et remotior a contrarietate qualita-
tum commixtarum. Unde aptantur ad recipiendum alias formas nobiliores
formis congelatorum, ita quod accidit eis vegetari quod non fit in congelatis.
Et haec forma vocatur anima vegetabilis quae est in arbore et in plantis.

10 2. Haec autem anima habet tres actiones: una est nutrire per virtutem
nutritivam, secunda est augmentare per virtutem augmentativam, tertia est
generare per virtutem generativam. Cibus autem est corpus quod assimilatur
corpori nutriendo, in potentia non in effectu, cum traicitur in corpus
nutriendum, et tunc virtus nutritiva aget in illud. Virtus autem nutritiva est
15 virtus convertens cibum, expoliando illum sua forma et induendo illum
forma corporis nutriendi, et diffunditur per omnes partes eius quae adhaeret
ei, et restaurat quod resolutum est de partibus eius.

3. Augmentum [**P 161v^b**] vero est incrementum corporis per nutrimen-
tum in [**M 163**] diametris eius, secundum quod convenit corpori augmen-
20 tando, quousque perveniat ad perfectionem sui incrementi, cum differentia
conveniente sibi in parti[**N 50v^b**]bus corporis augmentandi, quae deprimun-
tur et elevantur et circulantur et elongantur. Virtus autem huius actionis
vocatur augmentativa. Hae autem virtutes non apprehenduntur sensu, sed
significantur ex suis actionibus; omnis enim actio eget agente, et attribuitur
25 ei nomen derivatum ab actione sua.

1 Tractatus *praem.* Incipit **OP** Tractatus quartus] **NOPV om. alii** 2 De . . . humana
om. AE mg. NPV (in loco alio) N 4 permixtio] approximatio **A**; esse *om. O* 5
metallorum] elementorum **A** minerarum **P**; sic] sicut **A** similiter **NO s. lin. V**; elementis
om. O; commixtio] permixtio **P**; illa] illo **P** 7 Unde *add. sed exp. i N*; recipiendum]
recipiendas **E** 8 vegetari *add. sed exp. ita A*; in *om. A* 9 in₂ *s. lin. A* 11-12
tertia . . . generativam *om. (hom.) O* 12 est *om. N*; quod] et **A** 13 corpori *add.*
in **A**; in potentia *rep. N*; in *om. A*; traicitur] trahitur **AN ? P** traicitur **V**; in *rep. N* 14
autem *add. sed exp. ut P*; nutritiva *rep. N* 15 illum₁] ipsum **P**; illum₂] ipsum **A** 16
diffunditur] distenditur **P**; adhaeret] adhaerent **A** adhaerit **N** 17 restaurat] restaurant
A restauret **N**; est *in corr. E* 18 vero *om. O* quo **N** 19 eius *om. A*; convenit] est **A**;
corpori *add. in A add. sed exp. nutriendo A*; augmentando *add. (sed del.?) corpori P* 21
in *s. lin. A*; deprimuntur] deprimuntur **N** 22 et circulantur et elongantur *om. (hom.)*
A 23 non *rep. sed corr. V*; apprehenduntur] apprehenduntur **P** 24 ex *om. E*; attrib-
uitur] atribuitur! **M** tribuitur? **P** 25 derivatum ab] derivativum ex **O**

4. Virtus autem generativa est quae separat partem a corpore similem illi in potentia et aptat eam ad recipiendum formam consimilem illi, sicut [O 95v] sperma animalis et semen granorum. Virtus autem nutritiva non cessat usque ad finem vitae sed debilitatur ad ultimum, eo quod non valet restaurare quod resolvitur, quia debilis est ad convertendum corpus nutrimenti. Virtus vero augmentativa agit usque ad tempus iuventutis et perfectionem crescendi, et deinde cessat. Cum vero cessaverit augmentativa — quantum ad augmentum in mensura non quantum ad tempus — excitabitur generativa et confortabitur.

35

2. Dictio de anima animali

1. Si vero evenerit complexio affinior aequalitati et pulchrior ea quae praedicta est,¹ adaptabitur ad recipiendum animam animalem, quae perfectior est quam vegetabilis, eo quod virtutes vegetabiles sunt in ea [E 102r^a] et insuper aliae duae virtutes, quarum una est apprehendens et altera movens. [V 61^r] 'Animal' enim intelligitur id quod apprehendit et movetur voluntate. Hae autem sunt duae virtutes unius animae, procedentes ab una [N 51r^a] radice, et idcirco connectuntur actiones eorum ad invicem. Cum enim fuerit apprehensio, statim sequitur desiderium et generatur motus ab eo, vel ad acquirendum vel ad fugiendum. Virtus autem movens eget voluntate, nec voluntas est nisi ex desiderio et appetitu.

2. Appetitus vero vel est ad acquirendum [M 164] quo egemus ad acquirendum conveniens per quod conservatur singulare [A 180v^b] ut est cibus, vel per quod conservetur species ut est coitus — et vocatur hic appetitus virtus desiderativa, vel est ad fugiendum vel ad repellendum, qua egemus ad repellendum contrarium conservationi — et vocatur irascibilis. Timor autem intelligitur debilitas virtutis irascibilis; abominatio vero intelligitur

26 autem] enim **P**; separat *corr. ex* semper **V**; a *add. sed exp.* suo **O**; similem] consimilem **NP** 27 et . . . illi *om.* **P** 31 vero] autem **NP**; usque *om.* **O**; perfectionem] ? **P** 32 cessaverit] cessat **AO** 35 Dictio . . . animali *om.* **AEN** Dictio *om.* **P** *mg.* **V**; animali] sensibili **P** 37 animam animalem *trp. sed corr.* **O**; animale] vitalem **P** 37–38 perfectior est *trp.* **O** 38 vegetabiles] vegetabilis **N** *in corr.* **V**; sunt *om.* **N**; ea] primo **N** 39 altera] alia **A** 40 Animal] Vitalis **P** 41 Hae] haec **V**; unius] istius **A**; animae *ante* unius **P** 42 idcirco] ? **A**; connectuntur] convertuntur **N**; actiones eorum *trp.* **N**; eorum] earum **E** 43 statim sequitur *trp.* **A** 44 ad₁ *add.* aliquid **A**; acquirendum] accipiendum **P**; ad₂ *om.* **E**; movens] moventis **P** 45 et *add.* de **O** 46 quo . . . acquirendum *om.* (*hom.*) **EO**; egemus *add.* vel **A**; ad₂ *om.* **P** 48 vel *om.* **P**; conservetur] conservatur **AM**; et *om.* **O** 49 qua *vel forsā* contrarium **A** quo **N** 49–50 qua . . . repellendum *om.* **A** 50 conservationi] conservatori **M** 51 virtutis] virtus **E**

¹ Cf. supra 4.1.1.

debilitas virtutis desiderativae. Et haec movent virtutem motivam, quae est diffusa in musculis et nervis secundum imperium et obedientiam ad repraesentandum motum. Virtus enim quae est in musculis est repraesentans
55 motum, quia huic iubetur ut moveat.

3. Virtus vero appetitiva inducit ad hoc et imperat. Virtus vero apprehendens dividitur in exteriorem ut est sensus, et in interiorem ut est phantasia et aestimatio et memorialis et cogitatio de quarum certitudine postea loquimur. Si enim bruta animalia non haberent virtutem interiorem praeter sensus, tunc cum contingeret aliquem cibum nocere sibi et statim abhorreret illum, postea iterum non abhorreret com[O 96r]edere illum, nisi gustaret prius. Primo enim comedit, quia nesciebat esse nocivum et nisi remansisset in memoria eius nocumentum illius non [N 51r^b] sciret illud esse nocivum, cum iterum videret illud. Illa vero memoria post visum est et olfactum et ceteros
60 sensus. Et nisi hoc esset quod isti quinque sensus quidquid apprehendunt de formis referent ad unam aliam virtutem collectivam omnium quae vocatur sensus communis, contingeret hoc ut cum videret homo aliquid liquidum citrinum, scilicet mel, non apprehenderet esse dulce nisi iterum gustaret. Oculus enim non apprehendit dulcedinem, nec gustus colorem. Necesse est
65 igitur esse aliquod unum in quo coniungantur haec duo, scilicet color et dulcedo, ad hoc ut iudicetur quod citrinum dulce est. Sed hoc iudicium non est oculi tantum, nec gustus tantum. Nisi autem esset virtus interior, contingeret quod ovis non apprehenderet inimicitias lupi numquam visi ut fugiat ab eo. Inimicitiae [P 162r^a] enim non videntur. Haec est summa de collectione
75 virtutum quas necesse est nunc distinguere. [M 165]

52 desiderativae] desiderare P; haec in corr. E 54–55 Virtus . . . motum om. (hom.)
A 54 enim] autem N 55 huic] huc P 56 appetitiva in corr. V 57
phantasia add. vel imaginatio P 58 et om. E; aestimatio ante phantasia E; aestimatio
et memorialis] m. et a. O; et₃ om. N; quarum certitudine trp. O 60 cum om. A ? V;
abhorreret] abhorrerent N obhorreret O abhorret P 61 abhorreret] abhorrent N obhor-
reret O abhorret P; comedere] commedere ! M; gustaret] gustarent N 62 prius ante
gustaret E 63 eius om. N; sciret] scirent N; illud om. P; cum] si N 64 vero add.
sed exp. p P; est ante post O 65 esset] est N; sensus corr. ex scensus V 66 formis
add. sed exp. apprehendunt A; quae] qui A; vocatur] vocantur O 67 communis om. O;
hoc om. E 68 dulce corr. ex dulce V; iterum] verum P item N; gustaret ante iterum A
in corr. V 69 apprehendit] apprehenderet P 70 esse aliquod trp. EA; aliquod] ali-
quid O; coniungantur] coniunguntur EN 71 hoc₂] haec O 72 nec] neque OP; tan-
tum om. A; autem] cui O 73 ovis] omnis M; apprehenderet add. in tamen A
deprenderet E; visi] nisi A 74 enim] autem N; est] enim A add. autem P; collec-
tione] collatione P

3. Dictio de certitudine apprehensionum exteriorum

1. Sensus² tactus manifestus est qui est [V 61v] virtus diffusa per omnem cutem et carnem per quam apprehenditur calor et frigiditas, humiditas et siccitas, durities et mollities, asperitas et lenitas, gravitas et levitas. Et haec
80 virtus pertingit ad partes carnis et cutis mediante corpore subtili quod est vehiculum eius, quod dicitur spiritus, et discurrit per compagine nervorum quibus mediantibus pertingit ad partes carnis et cutis. Et hoc corpus subtile non acquirit, neque haurit virtutem hanc, nisi a corde et cerebro, sicut postea dicitur.³ Nisi autem convertatur qualitas cutis in simile [N 51v^a]
85 apprehensi — scilicet in frigiditatem vel caliditatem vel in ceteras earum — non fiet apprehendens, et ideo non apprehendit nisi id quod est calidius eo vel frigidius eo; id autem quod est tale non agit in tangentem.

2. Olfactus fit per virtutem quae est in duabus [A 181r^a] carunculis cerebri quae sunt similes sumitatibus uberum,⁴ quae apprehendit mediante corpore quod patitur ab odoribus et retinet eos, vel partes odoriferorum permiscetur illi corpori, sicut est aer et aqua. Non sequitur autem quod partes oderiferorum permisceantur aeri. Verisimile est quod aer [O 96v] convertitur et recipit formam odoris et aptatur ad recipiendum eam a datore formarum propter vicinitatem sui cum illa, non quod odor moveatur; hoc
95 enim accidenti impossibile est.⁵ Si autem hoc non fit nisi propter commixtionem partium odoriferorum, tunc non diffundetur odor multis leugis. Iam

76 Dictio] Divisio **N** om. **P** Dictio . . . exteriorum om. **AE** mg. **V** de . . . exteriorum] de certitudine exteriorum comprehensionum mg. **P** 77 manifestus] manifestum **AO**; qui] quod **A** quia **O** 78 calor om. **P**; frigiditas add. et **N** 79 siccitas add. sed exp. huiditas ! **A**; mollities add. sed exp. vel **P**; lenitas, gravitas et om. (hom.) **N**; gravitas et levitas om. (hom. ?) **P** 80 carnis et cutis] cutis et carnis **E**; mediante add. cute **O** 82 carnis et cutis] cutis et carnis **E** 83 haurit] **AENOP** adhaurit ! **MV**; hanc] hunc **A** 84 convertatur] convertitur **N** vertatur ? **P**; cutis om. **A** 85 vel, in corr. **P**; caliditatem] caladitatem **A**; in om. **P**; ceteras] cetas **O** ceteris **P** 86 et ideo] ? **P**; est s. lin. **V** 88 Olfactus] Olofactus ! **E** add. autem **P**; duabus] duobus **P**; carunculis] cutilis **N** c'clis **P** 89 quae] qui **P**; uberum add. caprae **O** ? **P** 90 et] ? **P**; vel s. lin. **A** et **E** quod **O** 91 est] ? **P**; sequitur autem trp. **P**; quod] per **N** 92 permisceantur] permiscuntur **A**; Verisimile add. enim **P**; est add. igitur **N**; quod add. sed exp. ag **N** 93 odoris ante formam in corr. **E**; eam] eum **P** 94 vicinitatem] coniuntone ! **A** coniunctionem affinitatem **E** coniunctionem **N** add. et coniunctionem **O** corr. ex coniunctionem mg. **V** 95 enim om. **N**; accidenti] accidit **A**; est] esse **A** est . . . Si lac. **N**; Si] ? **P**; non om. **N** 96 odoriferorum add. n' **A**; diffundetur] diffundentur **N** diffunderetur **O**; leugis] leutis **AP** sentie **N** corr. ex leugiss **V**

² Margo sinistra male secatur in P, fol. 162r^a.

³ Cf. infra 4.5.19.

⁴ In mundo antiquo traditio erat quod Jovis infans de uberibus caprae bibit ut viveret.

⁵ Aristoteles, *Praed.* (2.1^a24–25): “Impossibile est esse accidens sine eo in quo est.”

enim dixerunt Graeci quod quaedam avis, propter odorem ex cadaveribus⁶ [E 102r^b] interfectorum in quodam proelio, venit a loco distante ducentis leugis ad locum proelii, in circuitu eius loci per ducentas leugas non solebat
 100 esse avis illa; et hoc contingit propter fortitudinem sensuum avium et passionem aeris. Aliter non posset intelligi quod vapor [M 166] elevatus a cadaveribus possit diffundi usque ad terminum illum.

3. Auditus fit per sonum. Sonus vero est quiddam quod fit in aere propter undationem accidentem aeri ex motu fortissimo proveniente ex vehementi
 105 aliquorum inter se percussione vel separatione. Tunc autem contingit [N 51v^b] ex percussione cum concurrunt sibi fortiter duo corpora, et aer qui erat inter ea excluditur violenter; tunc vero contingit ex separatione, cum movetur aer violenter inter duo corpora quae separantur, et fit sonus cum commotus aer pervenit usque quo pervenit motus commotionis. Et cum
 110 motus ille pervenit ad aerem quiescentem intus inter concavitatem auris, imprimitur [V 62r] ille aer coniunctus nervo expanso in profundo concavitatis, quemadmodum corium extenditur in tympano. Fit igitur ibi tinnitus, et apprehendit eum virtus sita illi nervo.

4. Motus vero fit in aere quasi inundatio circularis, sicut cum proicitur
 115 lapis in medio aquae fit statim circulus parvus, nec cessat dilatari et deinde debilitari, quousque omnino deficiat; similiter et aer. Et sicut in pelvi plena aqua cum proicitur lapis in medio eius dilatatur circulus usque ad extremitates pelvis, qui mox reperiussus ab eis redit ad medium; similiter inundatio

97 enim] autem E; ex om. P; cadaveribus] cadaverum P 98 interfectorum. . . proelio om. P; loco distante om. P; distante corr. ex distente V 99 leugis] leutis AP leucis N; locum] illo P; proelii in om. P; eius] cuius ANO illius P; leugas] leuas! A leucas N leutas P 100 et exp. A; avium] et unum N annum O 101 Aliter] Autem vero N Aristoteles P; posset] possit O; intelligi] ? P; vapor add. qui s. lin. P 102 possit diffundi usque] posset distendi P; usque] neque (lectio dubia) N 103 sonum add. est autem A; vero est om. A 104 vehementi] vehemente EP 105 inter] ? P 106 fortiter duo corpora] duo corpora fortiter O; et add. ex N 107 ea om. E corpora P; et fit sonus om. A 107-8 violenter . . . aer rep. sed del. V 109 usque quo pervenit om. (hom.) P 109-10 cum motus] commotus A 110 ille om. O; intus inter] motus intia N; inter om. O; concavitatem add. aeris E 111 imprimitur] AENO vel forsitan imprimatur P imprimatur VM; coniunctus] commotus A; nervo] ? P; expanso] expasso! O; profundo] profundum E 112 extenditur] ostenditur A; igitur om. O; ibi] illi A intus P; tinnitus ante ibi E terremotus N terminus O 113 sita] attributa AENO corr. ex attributa mg. V 114 Motus vero] non N; aere corr. ex are V; quasi] cum in vasi corr. ex qui vasi P 115 nec] non N 115-16 et deinde debilitari om. (hom.) A 116 deficiat] defici N 117 dilatatur corr. ex dilactatur V; extremitates add. sed exp. pl P 118 qui] quod MP; mox] morum N; reperiussus] reperiussus! V

⁶ N: nota marginalis in secunda manu: "nota?" cum lineis cinctis.

aeris cum offendit in corpus durum aliquando repercutitur, et fit inde tinnus et propter longam repercussionem diu durat sonus in pelvi et balneo.

5. Gustus autem fit per virtutem attributam [O 97r] nervo expanso in exteriori superficie linguae mediante humiditate suavi, quae nullius saporis est et est diffusa in superficie linguae. Haec enim apprehendit saporem saporiferi et convertitur in illum et coniungitur illi nervo, et sic nervus apprehendit eum per virtutem quae est in ipso.

6. Visio autem esse interpretatur apprehensio formae apprehensi, scilicet sigillatio consimilis formae in humore oculi cristalleido,⁷ qui est similis grandini vel glaciei. Ipse enim est quasi speculum, cui cum obviat aliquid coloratum, sigillatur in eo forma consimilis illius colorati, sicut sigillatur [M 167] forma hominis in speculo, cum fuerit [A 181r^b] medium inter ea corpus parvum illuminatum — non [P 162r^b] quod a colorato discedat aliquid et extendatur ad oculum, nec quod radius discedat ab oculo et extendatur ad formam oppositam. Utrumque enim impossibile est in visione et in speculo. Fit autem forma consimilis colorati in speculo et in oculo videntis, cum oculus aptatur per oppositionem propriam ad hoc ut forma veniat in ipsum mediante pervio. Acquisitio autem formae in oculo fit per datorem formarum. Omnis etiam apprehensio non est nisi apprehensio formae consimilis apprehenso. Cum igitur imprimitur forma in cristelleido ipsa praebet eam virtuti visibili positae in coniunctione duorum nervorum concavorum, qui

119 offendit] ostendit N offendit in om. O 120 repercussionem] percussionem M; et add. in EP 121 per] propter E; virtutem] virtute A; expanso] expasso O 122 exteriori] exteriori E add. sed exp. superio P; superficie] parte E add. sed exp. ? E; suavi] sua O 123 est₁ om. P; et est rep. sed del. V; superficie] superficiem V; enim] AENPO autem MV 124 illi add. sed exp. in A 125 eum] nervum A; ipso] eo O 126 esse interpretatur] autem est N; interpretatur ante esse P; formae apprehensi om. N 127 cristalleido] cristallino AP 128 est om. E; aliquid] aliquod P 129 sigillatur corr. ex sillatur mg. V; consimilis] consimile E 129-30 consimlis . . . forma om. (hom.) O 129 colorati] collarati ! M 130 hominis] luminis ? N omnis O; ea] ei A 131 parvum om. O parveum corr. ex parvum P 132 radius add. solis E; discedat add. sed exp. ? E 133 est sub lin. A om. N; visione corr. ex visionem V 134 colorati om. O; oculo] speculo N; cum] et O 135 oculus] oculo N; ut] vero P; ipsum] ipso P 136 in oculo om. N 137 etiam] enim A autem N; apprehensio . . . nisi om. (hom.) A; non . . . apprehensio om. (hom.) N; consimilis] consimilo N similis P 138 apprehenso] apprehenso O; forma] formae P; cristelleido] EN cristalloide AOP cristalleidei V; eam] causam O 139 virtuti in corr. N; concavorum] concavitatae ? N

⁷ Alhacen, *Libro de aspectibus* VI. 22 (ed. Smith vol. 1, 16): "Superficies ergo humoris albuginei etiam est superficies sphaerica cuius centrum est centrum superficiei ei superpositae."

140 sunt in anteriore parte cerebri, et apprehendit eam anima. Unde si speculum haberet spiritum, apprehenderet formas quae fiunt in eo.

7. Causa autem de hoc quod elongatio facit aliquid videri parvum haec est: quod humor cristalleidus sphaericus est et sphaera non opponitur alicui nisi secundum centrum.⁸ Cum enim posuerimus rotundam superficiam, verbi
145 gratia, sicut ancile in oppositionem sphaerae [V 62v] oculi, erit quidem oppositum oculo sic, scilicet oppositum secundum rectas lineas circumdantes ancile quarum inferius dilatatur et angustatur superius, scilicet quod est iuxta oculum, et cum perveniunt [N 52r^b] ad cristalleidem fit circulus in oculo. Est igitur haec oppositio secundum figuram pyramidis rotundae, cuius
150 caput est centrum oculi et basis eius ancile. Quanto autem plus elongatur ancile, tanto fit pyramis longior et angulus strictior qui est in centro oculi, et circulus [O 97v] parvus qui erat in superficie cristalleidos fiet minor, qui quanto fuerit minor, tanto res visa videbitur minor, ita quod paulatim minuendo perveniet ad tantam parvitatem quod virtus visibilis non apprehendit eam. Et sic res visa absentabitur a comprehendendo vel comprehen-
155 sione.

8. Huius autem probatio geometrica est quae invenitur in *Libro de aspectibus*⁹ quam non curavimus ponere hic. Id enim quod diximus potest innuere illam. Et haec [M 168] sententia est Aristotelis de hoc, scilicet quomodo fiat

141 spiritum] spiritus P; apprehenderet] ? N; fiunt] sunt P 142 aliquid om. N; videri ante aliquid E; haec] hoc NO 143 cristalleidus] cristalloidus A cristalloydos P; sphaericus] superius P 144 centrum] centro A; posuerimus] proposuerimus A 145 ancile] ancillae N corr. ex ancille O; oppositionem] oppositione EN; sphaerae] sphaerici O; oculi om. O praem. speculi MV; erit] est N; quidem om. A 146 sic] sicut A; secundum] ? N 147 ancile] ancillae N 147-50 quarum . . . ancile om. (hom.) P 147 et] ? N 148 oculum] ? N; fit add. parvus EMOP add. sed exp. parvus V 149 rotundae] AEMO rotundo N rotundum V 150 basis] basis or. MV; ancile] ancillae N; autem om. N 151 pyramis] parvus O corr. ex paramus P; qui corr. ex quod V 152 circulus] oculus P; parvus] parus O; qui] quis sed corr. O mg. P; cristalleidos] cristalloidus P 152-53 qui₂ . . . videbitur minor om. (hom.) O 154 perveniet] pervenit EO; virtus om. N; apprehendet] apprehendat P 155 vel comprehensione om. AENP; comprehensione add. sed exp. n V 157 Huius] EP Haec AMOV Hoc N 158-59 Id . . . illam om. P 158 innuere] minuere A 159 sententia est trp. AO; est om. E; Aristotelis add. et (?) A ? N; scilicet] solet esse A; quomodo rep. A; fiat s. lin. A

⁸ Avicenna, *De anima* III. vii (15r^bA); cf. Iohannes Blund, *Tractatus de anima* IX. 101 (ed. Callus and Hunt 27-28): "Quod bene concedimus, dicentes quod inmutatio generatur a lucido subito ex quo non invenit aliquid resistens, sicut testatur tam Avicenna quam Algazel in commento primae philosophiae, quod illuminatio subito et non gradatim generatur et pereunt tenebrae: tenebrae enim nihil aliud sunt quam privatio lucis."

⁹ Alhacen, *Libro de aspectibus* VI, 18-39 (ed. Smith, vol. I, 20-21).

160 apprehensio.¹⁰ Qui autem praecesserunt eum, dixerunt quod necesse est con-
 tinuationem esse inter sensum et sensatum ad hoc ut fiat sentio, et dixerunt
 quod quia inconueniens est ut a viso discedat forma et extendatur ad ocu-
 lum, [E 102v^a] necesse est ut separetur ab oculo corpus subtile quod est
 radius et continuetur cum viso, et hoc mediante fit visio. Hoc quidem est
 165 inconueniens.

9. Quomodo enim dilatabitur oculus ad emittenda tot corpora quae dis-
 pergantur super medium mundum, id est super dimidiam sphaeram caeli?
 Unde quia quidam medicorum viderunt hoc esse absurdum, adinvenerunt
 alium modum, dicentes quod in aere qui est continuus oculo, fit impressio
 170 propter exitum parvi radii ab oculo. Et quia colligati sunt radius et [N
 52v^a] aer, fiunt ambo quasi unum quid citius quam in ictu oculi, et sic con-
 iuncti fient unum instrumentum videndi. Hoc autem multis modis ostendi-
 tur esse inconueniens. Uno quod si aer fieret instrumentum videndi, sic ut
 ipse faciat videre, tunc quotiens essent multi videntes, [A 181v^a] oporteret
 175 ut qui esset inter eos debilior visu confortaretur ad apprehendendum,
 quamvis radius eius esset debilis ad convertendum aerem, eo quod isti multi
 radii qui essent colligati cum aere adiuuarent debilem multis radiis visio-
 num, sicut adiuuatur fortitudine luminis candelae. Si autem forma visa non
 apparet in aere sed in oculo, et mediante aere contingit in eo, tunc quid est
 180 opus radium exire? Aer enim continuus est cum corpore oculi et res visa
 continua est aeri, et ideo oportet ut aer offerat formam sine radio.

10. Secundus¹¹ est quo falsificatur sententia de radio. Impossibile est enim
 quin radius sit vel accidens, et tunc impossibile esset illum [V 63r] moveri;
 vel corpus, et sequeretur ex hoc similiter im[O 98r]possibile. Si enim radius

160 Qui] ? N 161 et] *corr. ex esse* N; sentio] ? N 162 quod *om.* E; quia *om.* P;
 inconueniens] ? N; discedat] *descendat* E 163 oculo] ? N 164 et₂ . . . visio *om.*
 (*hom.*) A; quidem] *autem* E 166 emittenda] ? N emittendum P; corpora *corr. ex cor-*
 pus? E; dispergantur] ? N 167 super] *per* O; mundum] *mundi* M ? N; est] *scilicet* P;
 super *om.* M; caeli *in corr.* N 168 quia *om.* A; absurdum *add. et* A; adinvenerunt]
 adinvenetur V 169 oculo] oculi O 170 parvi] *parvum* O; ab oculo *om.* P; radius
rep. sed exp. O 171 coniuncti] *coniuncta* N 172 fient] *fiunt* E 173 quod] quia
 A; sic ut] *scilicet* A 174 essent multi *trp.* O 175 esset *corr. ex essent* A 176
 convertendum *add. in* A *vertendum* P 177 essent *corr. ex esse* V 178 fortitudine]
 fortitudo N 178-79 non apparet *rep. sed corr.* O 179 apparet in] ? N; sed . . . aere]
 ut O; quid] *quiddam* A; est *om.* O 180 res] ? N 181 offerat] *ostendat* N; sine] ?
 N 182 quo] *quod* N; de] *sine* A; radio *add. sed exp. quare* P; est enim *trp.* P 183
 quin] *ut* A; vel *om.* O; esset] *est* A 184 corpus *ante et tunc* P; similiter] *simile* A; enim]
 vero O; radius *add. sed del. quod* V

¹⁰ Aristotle, *De sensu* (440a15-18).

¹¹ Cf. *supra*, 4.3.9.

185 qui exit ab oculo non remaneret continuus cum oculo et extensus sicut
lineae non ageret in oculum. Si vero remaneret coniunctus, oporteret illum
dispergi et apprehendere rem dispersam. Oporteret enim eum esse ut lineam
quam, cum ventus impelleret, vel [**M 169**] intorqueretur ad alia loca, et
tunc propter impulsionem venti oporteret videre id quod non est oppositum
190 ei; vel inter[**N 52v^b**]rumperetur vento, et interrumperetur eius continuatio
et sic prohiberetur visio.

11. Tertius est quod si aliquid discederet ab oculo quod obviaret viso
illud [**P 162v^a**] apprehenderet visum, non minus longe positum quam prope
positum eodem modo, obvians enim coaequatur obviato. Et hoc non varia-
195 tur propter elongationem, nisi posuerimus illud opponi secundum formam
pyramidis, sicut diximus.¹² Nec est possibile dici ut radius offendant in ali-
quod eius quod elongatur procul; totum enim videt quod videtur, et etiam
maius magis videt illud aliquando secundum aliquam dispositionem.

12. Hae igitur sunt apprehensiones exteriores, quae vero apprehenduntur
200 ab his sunt colores, odores, sapes, soni, et quod dicitur de tactu. Et
mediantibus istis apprehenduntur alia quinque, scilicet magnitudo et parvi-
tas et elongatio et propinquitas et numerus rerum et figura (sicut est circu-
lus et quadratura) et motus et quies; et plus erratur in istis sequentibus
quam in multis radicibus.

185 ab] de **P**; remaneret] remanet **AP**; et] sed **P** 186 ageret] agent **AP**; oculum] ?
N; vero] enim **P**; remaneret *praem.* non **N**; illum] eum **P** 187 dispersam *corr. ex dis-*
pergsam **E** 188 quam] quoniam **E**; impelleret] impleret **P**; intorqueretur] torqueretur
E; et *om.* **O** 189 id] ut **P**; interrumperetur] interumpeter! **M** interrumperet **N** 191
visio *add. lac.* **V** 192 discederet] discenderet *or.* **N**; quod₂] et **AP** 192-93 viso . . .
visum] viso illud visum apprehenderet **P** 193-94 quam prope positum *om. (hom.)*
O 194 modo *add. sed del. ?* **V**; enim] non **A** 195 elongationem] longitudinem **P**;
nisi] non **N**; posuerimus] possimus **P**; opponi] oppositum **P** 196 pyramidis *in corr.* **A**
pyramidum **N**; diximus] praediximus **E**; Nec] non **N**; aliquid] aliquid **ANO** 197 elon-
gatur] elongantur! **P**; totum] tunc **A**; enim *add.* quod **E**; videt] videret **A** *add.* illud **V**;
quod₂] et **AE**; et etiam *trp.* **AEPV**; etiam] quod **A** *add. sed del.* magis **E** *rep. sed corr.*
V 198 magis *om.* **O**; videt] videret ? **A**; aliquam] aliam **P**; dispositionem] dispositioni
(d'poni') **P** 199 igitur sunt *trp.* **ANO**; sunt *add. sed exp.* dispositiones **A**; apprehen-
siones] comprehensiones **N** 200 ab] ex **E** 201 magnitudo *in corr.* **P**; et *om.*
AP 202 et₁ *om.* **ANOP**; elongatio] longitudo **O**; et₂ *om.* **A**; propinquitas *ante* et elon-
gatio **E**; figura *add.* rerum **A** 203 quadratura] quadratum **N** quadratus **P**; istis] his
P 204 multis] illis **O**

¹² Cf. supra 4.3.7.

205

4. Dictio de sensibus interioribus

1. Scias quod sensus interiores quinque sunt etiam, scilicet sensus communis et virtus imaginativa et cogitativa et virtus aestimativa et virtus memorialis. Sensus vero communis est sensus a quo omnes isti quinque derivantur et ad quem omnis eorum impressio renuntiatur et in quo omnes coniunguntur, et sic sunt quasi omnes sint suggestentes ipsum. Si enim nil esset in nobis in quo coniungerentur albedo et sonus, nesciremus hoc album esse id cuius sonum audivimus. Coniunctionem autem albedinis [**N 53r^a**] et soni [**M 170**] non apprehendit oculus nec auris.

2. Imaginativa est virtus retentiva eius quod impressum fuit sensui communi. Retinere [**A 181v^b**] autem aliud est quam recipere. Unde aqua recipit formam et figuram sed non retinet eas. Auditus vero recipit per virtutem levitatis, et retinet per virtutem siccitatis. Si autem contingerit impediri anteriorem partem [**O 98v**] cerebri, destruetur retentio fantasiarum et sequetur oblivio formarum.

3. Aestimativa est virtus apprehendens de sensato quod non est sensatum, sicut ovis apprehendit inimicitias lupi. Hoc autem non fit per oculum sed per aliam virtutem, quae hoc est brutis animalibus quod est intellectus homini.

4. Memorialis vero est conservatrix [**V 63v**] harum intentionum quas apprehendit aestimativa, et ideo est archa intentionum, sicut imaginativa conservatrix formarum est archa formarum. Et hae duae, scilicet aestimativa et memorialis, sunt in posteriore parte cerebri, communis vero et ima-

205 Dictio . . . interioribus *om.* **AEN** Dictio *om.* **P**; de sensibus interioribus *mg.* **P**
 206 sensus₁ *corr. ex* scensus **V**; quinque sunt *trp.* **O**; sunt etiam *trp.* **N**; etiam *om.* **OP**;
 scilicet *vel forsitan* sicut **N** 207 cogitativa] congintiva! **A** phantasia **NO**; aestimativa]
 extimativa (*quandoque*) *or.* **E**; virtus₃ *om.* **AP** 208 sensus₂ *om.* **A**; isti *add.* sensus **O**;
 quinque *add.* sensus **E** *om.* **O**; derivantur *ante* quinque **A** dirivantur *or.* **O** 209 impres-
 sio] impressiones **A**; et₂ *om.* **N** 210 quasi omnes *trp.* **P**; sint *om.* **AE** *corr. ex* sunt **V**;
 suggestentes *add. sed del.* secundum **E**; ipsum] unum **A**; Si *om.* **N**; nil esset *trp. sed* *corr.* **V**
 212 autem *om.* **E** enim **P**; albedinis et soni] soni et albedinis **A** 213 apprehendit] com-
 prehendit (*in corr.*) **N**; auris] aures **P** 214 Imaginativa *in corr.* **E** imaginatio **N**; est
 virtus *trp.* **P**; impressum fuit] impsum fuerit! **P** 216 sed] et **O**; Auditus] Causa **P**;
 recipit] praecipit **A** 217 levitatis . . . virtutem *om.* (*hom.*) **N**; retinet *om.* **A** 218
 destruetur *corr. ex* destrueretur **V**; retentio *in corr.* **E** *lac.* **N**; fantasiarum] fantastica **P**; et
add. ideo **N** 219 sequetur] sequitur **P** *corr. ex* sequentur **V**; oblivio *add. sed exp.* o
N 221 apprehendit *in corr.* **V** 222 hoc] etiam **E** *om.* **NP**; est *add.* in **N**; quod est
rep. **A** 223 homini] hominum **A** 224 est *add.* quae est **A** 225 et . . . sicut
 imaginativa *om.* **O**; imaginativa *add. lac.* **V** 226 est] est archa formarum *om.* (*hom.*)
AN; hae] **AEV** haec **MNOP**; duae *om.* **N** 227 posteriore] posteriori **A**; communis vero]
 communis sensus **N**; vero] ? **A** *om.* **O**; et] vel **P**; imaginativa *add. lac.* **V**

ginativa sunt in anteriore parte cerebri. [E 102v^b] Cogitatio vero est virtus
 in medio cerebri cuius est movere non apprehendere. Perquirat enim nunc de
 230 his quae sunt in archa formarum, nunc de his quae sunt in archa intentio-
 num, quoniam fixa est inter eas et operatur in his duobus componendo et
 dividendo tantum. Imaginat enim aliquando hominem cum duobus capiti-
 bus, vel aliquid cuius medietas fit forma equi et medietas forma hominis,
 et alia huiusmodi. Non est autem eius adinvenire formam absque praece-
 235 denti exemplo, sed ea quae disiuncta sunt in phantasia [N 53r^b] coniungit
 et coniuncta disiungit. Haec autem in homine solet vocari cogitativa.

5. Cogitativa autem secundum veritatem est ratio, sed phantasia instru-
 mentum est cogitationis non quod ipsa sit cogitativa. Sicut enim aptatae
 sunt causae quibus possit moveri oculus in sua concavitate ad partes diver-
 240 sas — ut per hoc expandatur visus ad inquirendum occulta et parva — simi-
 liter aptatae sunt causae quibus acquirantur intentiones quae sunt repositae
 in duabus archis. Natura igitur huius virtutis est moveri nec cessat etiam in
 dormiendo. Et de natura habet velociter moveri ad [M 171] id quod est sibi
 conferibile, vel propter similitudinem, vel propter contrarietatem, vel propter
 245 hoc quod iam erat coniunctum ei casualiter quando venit in phantasia;
 et de natura habet conformare et gesticulari. Quod enim tuus intellectus
 dividit in partes, haec assimilatur arbori habenti multos ramos. Sed quod tuus
 intellectus ordinat gradatim ipsa assimilatur rebus arduis, et scalis per hanc
 recordatur homo oblitus. Haec enim non [P 162v^b] cessat perquirere de
 250 formis [O 99r] quae sunt in imaginativa, et movetur de forma ad formam
 propinquam, quousque offendit in formam propter quam apprehenditur
 intentio oblita, qua mediante recordatur eius quod oblitus fuerat. Comparatio

228 Cogitatio] cogitativa **A** corr. ex cogitativa **E** phantasia **NO**; virtus om. **N** 229
 medio add. sed exp. centro **A**; est add. sed exp. m **N**; Perquirat] perquirere? (perq'r')
A 230 in archa om. **N** 231 fixa] **AENO** fixa (sita) **M** praem. sita **P** sita corr. ex
 fixa **mg. V**; eas] ea **N**; duobus] **MOP** duabus **AENV** 232 Imaginat] imaginatur **E**
 233 fit] sit **E**; forma . . . medietas om. (hom.) **E**; et add. altera **P** 234 adinvenire corr.
 ex advenire **E** 235 in] om. **N**; in phantasia om. **P** 236 et om. **N**; coniuncta] dis-
 iuncta **A**; Haec] Hoc **O**; cogitativa] cogitativum **O** 237 Cogitativa] cogitativum **O**
 om. **P**; autem] vero **P**; secundum veritatem est] est secundum veritatem **A**; ratio sed] non
 et **N** 237–38 instrumentum est *trp.* **ANO** 238 cogitationis] cogitionis! **A**; cogita-
 tiva] cogitativo **N** 239 possit] *pt* **E** 240 ut om. **N**; expandatur] expandetur **V**
 241 quibus] per quas **N**; acquirantur] acquiruntur **P** 242 etiam om. **P** 243 natura
 habet] uno **N**; velociter] volociter **V** 244 conferibile] consimile **N** confibile! **P**; similitu-
 dinem vel propter om. (hom.) **N** 245 quod s. *lin.* **V**; iam om. **A** iam erat coniunctum]
 coniunctum iam erat **O**; coniunctum ei *trp.* **A** 246 et] quin **P**; et de] quidem **E**; con-
 formare in corr. **E**; gesticulari] geticulari! **A** gestiosari **O** gusticulari **P**; enim om. **A**; tuus
 om. **N**; intellectus ante tuus **A** 247 in add. hoc **N** partes add. duas **A**; assimilatur] assim-
 ulatur! **A**; multos] multo **E**; quod] quae **O** 250 in om. **A**; ad formam om. **N** 251
 quousque] quo neque **N**; offendit] offendat **E** ostendit **P** 252 intentio] intenditur **N**
 intento! **V**; fuerat] fueras **N**

autem illius formae ad praesentandum id quod est propinquum et pendet ex
eo est sicut comparatio medii termini ad conclusionem [A 182r^a] quo
255 mediante aptatur homo recipere conclusionem. [M 172]

6. Hae igitur sunt virtutes exteriores et interiores, et omnes istae sunt
instrumenta, quoniam virtus motiva [N 53v^a] non est nisi ad inquirendum
quod prodest vel ad repellendum quod obest. Apprehendentes vero non sunt
nisi exploratores inquirentes quae referunt. Et imagina[V 64r]tiva et memo-
260 rialis sunt ad retinendum ea quae referuntur. Phantasia vero est ad repre-
sentandum ea postquam absentata fuerint. Necesse est igitur esse aliquam
radicem cuius haec omnia sint instrumenta et in qua coniungantur et cui
sint subiecta et per quam habent esse. Et haec radix dicitur anima quae non
est corpus; omne enim membrum corporis est etiam instrumentum aptatum
265 propter intentionem animae ad quam recurrit. Igitur necesse est esse ani-
mam cuius sunt instrumenta hae virtutes et haec membra. [M 172]

5. Dictio de anima humana

1. Cum commixtio elementorum fuerit pulchrioris et perfectioris aequali-
tatis qua nihil possit inveniri subtilius et pulchrius sicut est sperma hominis,
270 cuius maturitas venit in corpus hominis ex cibis qui sunt subtiliores cibis
animalium et cibis vegetabilium, et ex virtutibus et mineris quae sunt pul-
chriores virtutibus et mineris animalium, tunc fiet apta ad recipiendum a
datore formarum formam pulchriorem formis quae est anima hominis. Huius
vero animae humanae sunt duae virtutes: una operans et altera sciens.

275 2. Virtus vero sciens dividitur in virtutem speculativam, sicut est haec
scientia quod Deus unus est et mundus coepit, et in activam per quam

253 autem *om.* P; praesentandum] repraesentandum N; propinquum *add.* (*seu rep.*) ad
praesentandum id P 255 aptatur] appetitur N; recipere conclusionem *trp.* E 256
igitur *post* sunt₁ NO; sunt₁ *om.* E; virtutes] virtutem N; et₂ *om.* MP 257 nisi] ubi
N 258 vel] et N; obest] abest P 259 exploratores] inquisitores O; inquirentes quae]
inquirentis qui N; Et *vel forsitan* sed N 260 ea *in corr.* E 261 fuerint] fuerunt P;
esse *om.* N *s. lin.* V; aliquam] aliam P 262 haec] hoc O; sint] sunt AEN ? P; qua] quo
P; coniungantur] coniunguntur E 263 sint *in corr.* EV; quam *om.* A; habent] habetur
O; haec *om.* A hoc O 264 est₁ *rep.* A; etiam] et O; aptatum] aptum P 265 ad . . .
animam *om.* (*hom.*) A; est] NPV esset AEMO 266 instrumenta] instrumentum N;
membra] ? P 267 Dictio . . . humana *om.* AEN Dictio *om.* P 268 et perfectioris
om. N 269 nihil] vel A; subtilius et pulchrius] pulchrius et subtilius A *add. lac.* P
270 in *add. lac.* P; corpus] corporibus P 271 cibus vegetabilium *trp. sed corr.* V; et ex
virtutibus et mineris *lac.* N *om.* O ex *s. lin.* V; et₃ *add.* ex E 272 animalium] alium N
om. O; apta] aptatio A 273 formis *add.* animalium P; anima hominis *trp.* E; Huius
corr. ex homo P 274 sunt duae *trp.* E; altera] alia A 275 Virtus vero sciens] Et
A; speculativam] speculationem scilicet quod N; est (*in corr.*) haec *trp. sed corr.* V
276 coepit *add.* esse A

acquirimus scientiam alligatam nostris operibus, sicut scientia quod 'quia iniuria turpis est ideo non est facienda.' Et haec activa aliquando est universalis sicut haec quam diximus,¹³ aliquando singularis sicut hoc quod dicitur
280 quod 'Petro non debet fieri iniuria.'

3. Virtus vero operans habetur per innuitionem virtutis scientis quae est speculativa alliga[N 53v^b]ta corpori, et haec operativa vocatur intellectus activus. Dicitur autem intellectus sed aequi[O 99v]voce. Non enim per illam fit apprehensio sed motus tantum, secundum quod intellectus discernit.
285 Sicut enim virtus motiva animalis non est nisi ad acquirendum vel fugiendum, sic etiam virtus operans est in homine, sed eius inquisitio est intellectualis — scilicet de hoc quod est bonum, rectum, utile — sine quavis statim sit molestum adeo quod voluntas animalis fugiat ab ipso.

4. Anima vero humana habet duas facies: unam ad partem superiorem
290 quae est vastitas superior, eo quod ab illa acquirit scientias, nec habet anima virtutem speculativam, [E 103r^a] nisi respectu illius partis cuius debitum erat, ut semper reciperet; et aliam faciem ad partem inferiorem, scilicet ad [M 173] regendum corpus et virtutem activam non habet nisi propter hoc. Non potest autem exponi quid sit virtus intellectualis humana, nisi
295 dicatur certitudo apprehensionum et divisionum earum, ut manifestetur per hoc quod [V 64v] illa virtus non est exiens ab eis, nec est addens eis.

5. Dicam [A 182r^b] igitur quod iam praedictum est,¹⁴ scilicet quod apprehensio non est nisi perceptio formae apprehensi. Haec autem perceptio fit secundum ordines, quorum primus est apprehensio visus qui apprehendit
300 hominem — verbi gratia, non expoliatum — sed apprehendit cum eo colo-

278 iniuria *in corr.* **E**; turpis *add.* et **P**; facienda *ante* non **P**; activa] actio **P**; aliquando est *trp.* **P**; universalis *om.* **P** 279 quam] qua **N**; singularis] particularis **E**; hoc] haec **EO**; quod dicitur *rep.* **A** 280 Petro non] Petus ! **P** 281 habetur] habet **N** aliter **P**; innuitionem] imitationem **AP** innuitationem **N** 282 corpori] operi **AENOP** 283 activus] aliter **N** 283–84 Dicitur . . . apprehensio *om.* **N** 284 discernit] disernerit **N** 285 Sicut . . . fugiendum *om.* (*hom.*) **P**; animalis] animal **N** 286 sic] sicut **AN**; etiam] est **A**; est₁ *om.* **A**; eius inquisitio] acquisitio **A**; est intellectualis *trp.* **ENOP** 287 de hoc *om.* **A**; utile sine] humile fine **O**; sine *om.* **A** *add. lac.* **O** fine **V**; quavis] quamvis **AENO**; statim *om.* **E** 288 ipso] ipsa **N** 289 unam] una **A** 290 vastitas] vastita **E**; illa] illo **E**; nec] ? **P** 291 anima] divinam **N**; debitum] debitur **A** 292 faciem ad *om.* **P** 293 habet] haberet **O**; nisi *om.* **AP** 294 autem *om.* **A**; sit *om.* **A** 295 apprehensionum et divisionum] definitionum et apprehensionum **E**; divisionum] divisio **O**; earum] eorum **ANP** *om.* **M**; ut *praem.* et **A**; manifestetur] manifestur **N** 296 hoc] haec **O**; ab eis *om.* **E**; addens] exens ab **A** 297 igitur] ergo **P** *add. sed del.* iam **V**; quod₁ *om.* **N** 298 perceptio₂ *add.* formae apprehensi **O** 299 ordines] gradus **O**

¹³ Cf. supra 4.5.2.

¹⁴ Cf. supra 4.3.6, 9.

rem proprium et situm proprium et mensuram propriam, quae licet non
essent ipsa eadem, ille tamen esset homo. Non enim ille est homo propter
haec, quoniam haec accidentia sunt extranea homini. Non est autem visui
virtus expoliandi humanitatem ab his quae extrinsecus adveniunt et extra-
305 nea sunt.

6. Deinde ex hoc advenit forma in phantasiam coaequalis formae visae
secundum situm et mensuram et colorem, nullo modo expoliata ab acciden-
tibus. Nec differt hoc phantasia a visione nisi in uno, scilicet quod si corpus
visum desineret esse vel absentaretur, [**P 163r^a**] destrueretur quidem forma,
310 sed quamvis destrueretur res visa, non tamen destrueretur forma eius rema-
nens in phantasia, scilicet in virtute quae vocatur [**N 54r^a**] imaginativa. Et
ideo aliquantulum separatur haec a materia, quoniam non indiget esse eius
vel praesentia [**O 100r**] eius. Sed quia forma consimilis secundum situm eius
et secundum mensuram et parvitatem et magnitudinem eius venit in illam,
315 idcirco non potuit venire nisi in instrumentum corporale, eo quod partes rei
terminabilis mensura et extremitatibus non deprehenduntur nisi in corpore,
sicut forma non deprehenditur nisi in speculo quod est corpus. Hae igitur
enim duae virtutes corporales sunt.

7. Aestimativa est virtus qua apprehenditur intentio de sensibilibus, sicut
320 inimicitiae cati adversus murem et lupi adversus ovem, et amor ovis circa
agnum filium suum. Hoc igitur etiam pendet ex materia, eo quod si ponatur
non esse apprehensio formae lupi sensibilis, non intelligetur esse [**M 174**]
apprehensio huius. Unde etiam haec est haec corporalis quia pendet ex rebus
extraneis a veritate apprehensi, quae sunt aliquid aliud supra quiditatem
325 eius non abstracta ab ipso.

301 quae] qui **P** 302 ipsa] illa **E**; est homo *trp.* **A** 303 haec₁] hoc **N**; haec quo-
niam] hoc omnia enim **O**; haec₂] hoc **N**; haec accidentia *trp.* **P**; extranea *add. sed exp.* ho
P 304 expoliandi] exspoliandi *or.* **P**; et *om.* **E**; extranea] extrinseca **A** 306 Deinde
praem. et **A**; ex hoc advenit] pervenit **A**; formae *mg.* **V** 307-8 et colorem . . . phanta-
sia *om.* **N** 307 expoliata] exspoliata *or.* **P**; ab *om.* **A** 308 in *s. lin.* **A**; uno *add. sed*
exp. modo **A**; si *om.* **E** 309 vel] et **E**; destrueretur *corr. in mg.* **E** destruetur **N**
309-10 quidem . . . destrueretur *om. (hom.)* **A** 309 quidem] quem **N**; forma *add.* visa
E forma (visio) **M** *corr. ex visio mg.* **V** 310 quamvis *corr. ex quod* **O**; eius *om.* **O**;
remanens] manens **N** 311 scilicet *om.* **P** 312 aliquantulum *post* haec **P**; non *om.*
P 313 quia *add. sed exp.* sententia **P** 314 eius *ante* et magnitudinem **O** 315
nisi *om.* **P**; in *om.* **EP**; rei] eius **E** 316 deprehenduntur] deprehenduntur **N** 317
deprehenditur] deprehenderetur **N**; Hae igitur] **AENOP** haec enim **V** 319 Aestima-
tiva] Aestimatio **P** 320 cati] catti *or.* **ANP** gatti *or.* **EV** gati *or.* **O**; adversus₁] adve
(*add. sed exp.*) i | rsus **N**; murem *in corr.* **E**; adversus₂] adversus **O**; ovem *add. lac.* **P**; et₂
om. **P**; circa *corr. ex ad s. lin.* **O** adversus **E** 321 filium suum *trp.* **A**; Hoc] Haec **O**;
etiam] et **A** *post* pendet **E**; etiam pendet *trp. sed corr.* **O**; si *add. sed exp.* pi ? **P** 322
lupi sensibilis *trp.* **P**; non₂] et **P**; intelligetur] intelligent **E** intelligentur **N** intelligitur **O**
323 huius *om.* **A** huiusmodi **M**; etiam] et **A**; haec est *trp.* **V**; haec₂ *om.* **O**; ex] a **A** 324
supra] super **P** 325 ipso] ipsa **P**

8. Constat autem nos apprehendere humanitatem per definitionem eius et veritatem sic ut nihil extraneum apprehendamus cum ea. Quam si non apprehenderemus per se, non iudicaretur de homine quod mensura et situs et color essent extranea et accidentia quantum ad ipsum esse, quia non sunt
 330 de quiditate eius. In nobis igitur est virtus apprehendens quiditatem, non cum his accidentibus sed nudatam ab omni re nisi ab humanitate, et apprehendimus nigredinem absolute nudatam ab omni nisi a nigritudine, similiter de ceteris intentionibus. Et haec virtus vocatur in[V 65r]tellectus. Haec autem nudata, id est abstracta phantasia, non valet apprehendere. Non
 335 enim possumus imaginare hominem nisi secundum quod est prope vel procul a nobis, vel secundum mensuram aliquam parvitatatis vel magnitudinis, sedentem vel stantem, [N 54r^b] nudum vel indutum, quae omnia extranea sunt a quiditate hominis.

9. Igitur haec apprehensio [A 182v^a] non est imaginationi neque visui,¹⁵
 340 et tamen est; igitur ipsa est alterius virtutis et ipsa est quae quaeritur, quae vocatur intellectus. Haec virtus est qua apprehendit homo scientias ignotorum mediante medio termino in credulitatibus et mediante descriptione et definitione in imaginationibus. Sed apprehensiones eius sunt universales eo quod sunt abstractae. Igitur comparatio eius ad unumquodque singularium
 345 intentionis una est. Non est autem haec virtus in ceteris animalibus. Unde omnes aliae species animalium sunt eiusdem [O 100v] cursus in suis moribus nec animadvertunt ingenia ad evadendum id ad quod inducuntur, nec est eis, nisi quantum opus est eis; ipsis enim est propria natura animadvertendi et obsequendi. Igitur proprietas hominis in qua non communicant ei alia

326 nos *add.* ? E 327 sic] sicut *in corr.* V; nihil *oblitero vel lac.* N; extraneum] ep^a-neum *vel* ep^xneum N; Quam] Quarum N 328 quod] quia O 329 essent] sunt A; accidentia] ? P; esse *om.* N 330 In nobis] ? P; igitur] enim A; quiditatem *add.* eius O 331 cum *add.* in M causa N 332 absolute] privative E; nigritudine] nigredine AN; similiter *praem.* Et A 333 Et *om.* A; haec *add.* autem A hoc O; Haec₂ *praem.* Et A Hoc O 334 autem *om.* A; id est] scilicet P; Non *praem.* ? E 335 imaginare] imaginari A; vel *corr. ex non s. lin.* O 336 vel₁ *om.* N 337 extranea] ep^anea N 337-38 extranea sunt *trp.* O 338 quiditate] quiditatem O 339 Igitur *om.* E Igitur . . . tamen est *mg.* O; imaginationi] imaginationis O; neque] nec A; visui] sensui N visus O 340 ipsa *om.* A 341 virtus est *trp.* P; qua] quae P 342 in] et N 343 imaginationibus] immaginationibus ! M; apprehensiones *add. lac.* A *in medio littera;* sunt *om.* P 345 intentionis] intentionum O; autem *om.* A; haec] hoc O; in ceteris *om.* N 346 sunt eiusdem cursus] eius decursus E; cursus] ? P 347 animadvertunt *add. sed del. causas* E; inducuntur] adducuntur P 348 eis₁ *add. cure* P; nisi *s. lin.* O; eis₂ *om.* A; est propria *trp.* E 349 hominis *om.* E; ei *om.* E illi P

¹⁵ Isti dativi eveniunt de arabico.

350 animalia est intellectus et credulitas de universalibus, cuius est invenire ignotum per notum, et artes et artificia et cetera ab his. Et hae duae virtutes cum ceteris virtutibus sunt uni animae [M 175] sicut praedictum est.¹⁶ Deinde dicemus quod virtus intelligibilis habet ordines et secundum eos habet diversa nomina.

355 10. Primus ordo est cum nihil adhuc de intelligibilibus habetur praesens in effectu nisi tantum aptitudo recipiendi sicut in puero, quae vocatur intellectus materialis et intellectus in potentia. Deinde apparent in ea duae species formarum intelligibilium. Una est eorum quae sunt prima et vera ad quae inducit eum natura eius ut imprimatur ei sine inquisitione. Secunda¹⁷ est
360 maximarum quas recipit auditus sine speculatione sicut iam ostendimus.¹⁸ Maximarum autem quae magis necessariae sunt in scientiis et operibus illae sunt manifestiores, et cum hoc fuerit vocabitur in [N 54v^a] intellectus in habitu, [E 103r^b] scilicet quia iam potens est acquirere intelligibilia per speculationem si voluerit.

365 11. Deinde cum aliqua de intellectis speculativis acquiruntur in ea, tunc si acquirit ea meditando, vocatur intellectus in effectu. Tunc enim non est quasi sapiens oblitus cogniti, sed potens scire cum voluerit.

12. Si autem forma sciti [P 163r^b] fuerit praesens suo intellectui sine inquisitione et meditatione, vocatur illa forma intellectus acquisitus, scilicet
370 scientia acquisita ex aliqua causarum divinarum quae vocatur angelus vel intelligentia agens. Sed hae apprehensiones non possunt apprehendi instrumento corporali sicut nec apprehensiones sensuum [V 65v] exteriorum et interiorum possunt apprehendi nisi instrumento corporali. Apprehensor autem horum intellectorum universalium est anima quae est substantia exi-

350 et credulitas] ecredulitas N; invenire ante est P 351 notum] unum P; et] ? P per V; duae] verae O 352 uni] umquam A unius O; animae om. A 353 dicemus] diceres P; intelligibilis add. similiter P; ordines add. sed del. ? E; et exp. A 354 nomina add. ? A 355 est om. P 356 intellectus om. P 357 eorum] earum A 358 imprimatur add. in AV add. sed exp. s E; ei] EN eis AOPV; inquisitione add. lac. V 361 necessariae] necesse N; sunt ante necessariae O 362 hoc om. N haec O; intellectus om. A vel forsant intellectis P 363 acquirere] acquire N; speculationem in corr. V 365 ea] eas A 366 acquirit] acquirat P; non om. AENOP 368 sciti om. N; praesens add. in N; intellectui] intellectu EN 369 et meditatione om. P 369-70 scilicet scientia acquisita om. (hom.) N 370 divinarum add. sed exp. s V 371 apprehendi add. nisi O 371-73 instrumento . . . apprehendi om. (hom.) A 372-73 sensuum exteriorum et interiorum] interiorum et exteriorum sensuum P 372 et] vel N 373 Apprehensor] Appno' A 374 autem] aut corr. ex autem V; intellectorum] intellectuum E; est] in A

¹⁶ Cf. supra 4.5.1, 4.

¹⁷ Hic "secunda" refert ad secundam speciem (*species formarum intelligibilium*).

¹⁸ Algazel, *Metaph.* I. i. (ed. Muckle, 6).

375 stens per se, quae non est corpus nec impressa in corpore, nec perit pereunte corpore sed remanet vivens in perpetuum vel laeta vel tristis. Quod autem absque corpore fiat apprehensio intelligibilis significatur decem rebus quae sunt fortissima signa quorum septem sunt signa quae praecedunt et tria sunt probationes necessariae. [O 101r]

380 13. Primum est quod sensus apprehendentes cum instrumento corporali, cum in instrumento acciderit aliquod nocumentum, vel non apprehendent vel debilitatur eorum apprehen[M 176]sio et errant in illo.

14. Secundum est quod sensus non apprehendunt instrumenta sua, quoniam visus nec apprehendit se nec instrumentum suum. [A 182v^b]

385 15. Tertium est quod si esset in eo qualitas aliqua, non apprehenderet eam; numquam enim apprehendit nisi quod est praeter se, in tantum quod malitia etiam complexionis cum fuerit firma in corpore [N 54v^b] totaliter, sicut ethica¹⁹ non apprehendet calorem suum virtute sui tactus.

16. Quartum quod non apprehendit se ipsum; aestimatio enim si vellet
390 aestimare se ipsam, scilicet aestimationem, hoc non esset ei possibile.

17. Quintum est quod cum apprehendit aliquid forte non potest statim apprehendere debile post illud nisi post aliquantulum temporis. Non enim auditur sonus debilis statim post maximum tonitruum, nec color debilis post clarissimum nisi post aliquantulum temporis, nec apprehenditur tenuis dul-
395 cedo post fortem dulcedinem propter infectionem corporis ab illo forti apprehenso.

375 se] me **N**; perit] parit **N** 376 remanet] remanens **A**; vivens] iuvenis **P**
 377 fiat *corr. ex* fiat **V**; significatur] signatur! **N** 378 sunt,] ? **P**; signa *om.* **A**
 379 necessariae] necesse **N** 380 Primum] Primus **A mg. V**; quod] quam **N** 380–81
 corporali . . . instrumento *om. (hom.)* **P** 381 in *om.* **AEN**; aliquod nocumentum *trp.* **E**;
 apprehendent] apprehendetur **E** 382 vel] et **N** 383 Secundum] Secundus **A**; est *om.*
P; apprehendunt] apprehendit **AP** 383–84 instrumenta . . . apprehendit *om. (hom.)*
O 384 nec] non **AN**; apprehendit] apprehendet **P** 385 esset in *trp.* **A** 386 num-
 quam] numquid **N**; se *om.* **EN** 387 etiam complexionis] in complexione **A**; totaliter]
 toto i **P** 388 ethica] ethyica **ENV** etiam **P**; apprehendet] apprehenderet **E** apprehendit
P; calorem] colorem **A** 389 enim *om.* **N** 390 esset *add. sed exp. ?* **E** 391 Quint-
 um] Quinto *vel forsitan* quintus **N**; est *om.* **N**; statim] statum **N** 391–92 statim appreh-
 endere *trp.* **P** 392 illud *corr. ex* illum **V**; post *corr. in mg.* **E**; temporis] tempus
AN 393 sonus debilis *trp.* **P**; tonitruum] tonitrum **N** 394 aliquantulum . . . dul-
 cedo post *om. (hom.)* **N**; temporis] tempus **O** 395 infectionem] imperfectionem **E**; illo]
 allo! **M**

¹⁹ Cf. Iohannes Blund, IX. 101 (ed. Callus and Hunt 92) "Et ideo virtus activa ethicae subiacet speculationi, quoniam ab ea perficiuntur mores," quamquam *ethica* hic est absurdum.

18. Sextum est quod si forte apprehensum subito supervenerit laeditur instrumentum vel destruitur. Laeditur enim oculus a fortitudine radii et laeditur auditus sonitu vehementi.

400 19. Septimum est quod virtutes corporales debilitantur post quadraginta annos, scilicet cum debilitatur complexio corporis. Hoc autem totum fit e converso in virtute intelligibili quoniam apprehendit se ipsam et apprehendit apprehensionem suam, scilicet qualitatem suam, et apprehendit id quod ponunt esse instrumentum eius, scilicet cor et cerebrum, et apprehendit
405 debile post forte et occultum post manifestum. Et confortatur post quadraginta annos in plerisque.

20. Si quis autem dixerit quod virtus etiam intelligibilis impeditur ab apprehendendo propter infirmitatem quae est in complexione corporis, dicitur quod impedimentum eius cum impeditur eius instrumentum non significat quod ipsa non habeat actionem in se ipsa. Sed potest concedi quod
410 instrumentum agat in ea duobus modis. Uno [V 66r] quia cum laeditur instrumentum, occupatur anima circa curam eius et retrahetur a parte intelligibilium. Anima enim cum occupatur a timore non apprehendit [M 177] delectationem, nec cum occupatur [N 55r^a] ab ira apprehendit dolorem.
415 Cum vero occupata fuerit circa aliquam sententiam intelligibilem, tunc in hora illius [O 101v] occupationis non apprehendet aliquid aliud. Cum igitur occupatur circa unum, retrahitur ab alio. Verisimile est igitur quod occupetur circa debilitatem instrumenti, eo quod necesse est illud curari. Alio quia aliquando virtus intelligibilis in principio eget instrumento corporali, deinde
420 potest adimplere suam actionem post ipsum, sicut qui iturus ad aliquam terram eget vehiculo, sed cum pervenerit non eget eo. Igitur si aliqua est eius

397 subito supervenerit *trp.* **E**; supervenerit] pervenerit **A** superveniet vel **P**; laeditur] deletur **E** 398 instrumentum *sub lin.* **P**; vel] et **E** 399 sonitu] ita **P** 400 debilitantur] debilitentur **A** 401 scilicet cum] sicut **P**; totum] tunc **P**; e *om.* **N** 402 se *om.* **E**; et *om.* **N**; apprehendit *om.* **OP** 403 scilicet qualitatem suam *om.* (*hom.*) **N**; scilicet] secundum **OP**; et apprehendit *om.* **A** 404 ponunt] ponit *add. sed exp.* n **P**; esse *om.* **N**; eius *om.* **O**; apprehendit] apprehendi **N** 407 autem] etiam **O**; etiam *om.* **AOP**; intelligibilis *ante* etiam **E**; ab] ad **P** 408 complexione corporis *trp.* **P** 409 cum *om.* **A**; impeditur eius *om.* **AE**; instrumentum] instrumenti **A**; significat] signat **N** 410 ipsa₂] ipsam **N**; potest] post **N** 411 agat] agit **N**; ea] eam **P** 412 retrahetur] retrahitur **EMO** 413 enim *om.* **A**; cum] non *sed corr.* (*s. lin.*) **V**; apprehendet] apprehendit **P** 414 delectationem] dilectionem **A** delectionem **P**; nec *om.* **N**; dolorem *om.* **P** 415 vero] nec **NO**; fuerit *in corr.* **N**; circa] conversa **A**; aliquam] aliam **P**; sententiam] scientiam **A** *s. lin.* **O**; tunc] ? **N** 416 illius] cum ? **N**; apprehendet] apprehendit **E**; aliquid] aliquod **A**; aliud *ante* aliquid **E** *in corr.* **N** 417 retrahitur] ? **N** attrahitur **P**; Verisimile . . . igitur] veri igitur simile est **O**; igitur] ? **N**; occupetur] occupatur **A** 418 illud *om.* **A**; Alio quia] Alia quod **P** 419 aliquando] ? **N**; in *s. lin.* **P** 420 suam *add. sed exp.* ps **P**; qui *om.* **A**; iturus] ? **N** *add.* est **P**; aliquam] aliam **P** 421 pervenerit *add.* illuc **A** venerit **P**; Igitur] Cui **N** Sibi **P**

actio absque instrumento, illa significat quod agit per se ipsam. Unde licet mille actiones eius impediuntur propter laesionem instrumenti, tamen potest concedi hoc contingere propter has duas causas; igitur non habuit ille rationem opponendi hoc.

21. Octavum est demonstratio de hoc, quod scientia abstracta universalis non potest esse ut existat in corpore; omne enim [A 183r^a] corpus divisibile est; quod vero non est divisibile non existit in re divisibili; [P 163v^a] scientia autem non est divisibilis; igitur non existit in corpore. Istis quidem propositionibus nemo potest contradicere. Quod autem corpus sit indivisibile ut athomus iam destructum est. Scientia igitur non existit in eo. Sed si existit in corpore divisibili, tunc diffunditur in illud sicut calor et color, et cum dividitur illud corpus, dividitur etiam scientia cum eo. Scientia vero una de uno scito non dividitur. [E 103v^a] Non enim est in eo unum et aliud ullo modo. Igitur impossibile est ipsam esse in corpore.

22. Si quis autem opposuerit, dicens cur dixistis quod una scientia non dividitur, respondebitur ei quod scientia intelligibilis expoliata vel est scientia in qua [N 55r^b] non potest putari esse multitudo vel receptibilitas divisionis, sicut est scientia de esse simpliciter, et scientia de unitate tantum. Et quia in hoc scito non est aliud et aliud, nec igitur in scientia eius, quoniam scientia exemplum est coaequale scito. Vel est scientia in qua putatur esse multitudo, sicut est scientia de [M 178] denario, et scientia de homine qui constat ex animali et rationali quod est genus eius et differentia.

23. Fortassis enim putabit quis quod in scientia de denario sunt partes, eo quod denarius habet partes. Sed hoc est inconveniens; denarius enim in quantum denarius est non habet partem, quoniam quod infra denarium est dena-

422 per] ? N; licet *add.* non O 423 mille] universale (*in corr.*) ? P; tamen] non AN 424 concedi *add.* quod P; hoc *add.* concedi A ? N; contingere] contingit N continget P; habuit] habent A habuerit P 425 opponendi] opponedi ! V 426 demonstratio] demonstrator E; de hoc *om.* P 427 esse *ante* non A; existat *corr. ex* existant P; omne] esse A; omne enim corpus est divisibile *post* re divisibile O; corpus *om.* M 427-28 divisibile est *trp.* O 428 est₁ . . . divisibile *om.* (*hom.*) EN; quod . . . divisibile *om.* O; divisibile *add.* quia O 429 autem *add.* tunc ? E; non₁ *s. lin.* O; Istis *add.* secundam *s. lin.* A; propositionibus] oppositionibus N 430 nemo] non E 430-31 ut athomus]? P 431 eo] ea P; si *om.* A nisi P 432 diffunditur] dividitur P 432-33 in illud . . . dividitur *om.* (*hom.*) A 432 et color *om.* (*hom.*) N; et₂] ut O quia P 433 dividitur] diditur ! P; etiam] ? N et O *om.* P; eo] illo P; vero una] enim divina N 434 Non] Si N; enim *post* est A *om.* O; est *om.* P; in] ? N 435 ipsam] ipsa A illam P 436 autem *add. sed del.* dixerit E *om.* P; dixistis] dixisti A; quod *om.* V; una *om.* A 437 intelligibilis] intelligitur N; vel est scientia *om.* P 438 potest *om.* P; multitudo *in corr.* E; receptibilitas] ? A receptibilis PV 439 esse] eo O; unitate *corr. ex* virtute A 441 exemplum est *trp.* P; est, *add.* quod N; coaequale] aequale O; esse] ee ! A 442 qui] quod A 443 est] autem P; eius] est P 444 Fortassis] Fortasse A; quis] alias P 446 est *om.* EO; quod *corr. ex* quid A

rius non est. Non enim est sicut aqua, quae cum dividitur, unaquaeque pars eius aqua est, sed est sicut caput, verbi gratia, [V 66v] quod unum est omni homini non habens partes, cuius tamen partes sunt caro et os et sanguis
 450 quorum nullum est caput. [O 102r] Et sic caro pars eius est et est divisibilis; caput autem in quantum caput est divisibile non est. Omne vero scitum, nisi unum fuerit secundum hunc modum unionis, non erit unum scitum.

24. Homo etiam unum scitum est. Ipse enim in quantum homo est unum quid est, et una est forma eius, propter cuius unitatem ipse intelligitur unus
 455 homo. Est igitur unum non recipiens divisionem. Verumtamen inducimus adhuc etiam probationem communem ad ostendendum impossibile esse scientiam dividi. Quoniam si scientia divideretur in corpore propter divisionem corporis, tunc una suarum partium esset vel diversa a toto vel non diversa. Si autem in aliquo non esset diversa a toto, tunc pars omnino esset sicut
 460 totum — quod est inconveniens — quia tunc non esset pars. Si vero esset diversa, tunc necessario vel esset diversa ut species a specie, sicut figura diversa est a colore — et hoc ibi inconveniens est quoniam figura non est intra colorem, cum omnis [N 55v^a] pars sit intra suum totum; vel licet sit existens intra ipsum, esset diversa sicut animal diversum est ab homine,
 465 quae est diversitas generis a specie quamvis genus est intra speciem; vel esset diversa sicut unum diversum est ad decem.

25. Falsum est autem quod sit diversa sicut genus a specie. Hoc enim induceret quod scientia de animali esset in una parte et scientia de rationali in alia parte. Et quia in scientia de neutro eorum consisteret tota scientia de
 470 homine, tunc scientia nulla haberetur de [A 183r^b] homine. Adhuc [M 179] etiam si poneremus unam duarum partium sursum, verbi gratia, et aliam

447 aqua] equa N; unaquaeque *add.* caput AEO unaquaque V 448 eius] aquae E 448–49 sed est . . . cuius tamen *om.* N 448 est₂ *post* caput E; caput *add.* dicit P; omni *om.* P 449 habens] habet P; cuius tamen partes *om.* (hom.) A; et₂ *om.* N; sanguis] sangwis *or.* E 450 sic] N sicut AEOPV; caro *add.* et A *add.* autem P *add.* aut V 451 vero] non A *corr.* ex enim O 452 unionis] timoris N; erit] erunt P 453 enim] igitur A 454 una *post* eius P; est₁ *om.* NP 456 adhuc *om.* E; etiam] et A *ante* adhuc P; communem] omni A; ad] adhuc E *om.* N; ostendendum *add.* sed P 457 si scientia *trp.* sed *corr.* N; propter] per A; divisionem] divisione P 458 vel₁ *om.* A; a *add.* suo P 459 autem] vero P 460 vero] non A 461 vel esset *trp.* O 462 colore] calore AN; hoc] ? E; ibi] ubi A *om.* N illi P 463 sit₁ *add.* vel (*in corr.*) P; intra] infra EO extra P; sit₂ *om.* O 464 intra *add.* se A extra P; esset] est A; animal diversum est] diversum est animal N 465 quamvis *corr.* ex quod P; est₂ *om.* P 466 diversum *om.* O; ad] a ENP; decem *corr.* ex decens et V 467 genus] eius A 468 induceret] inducet A; quod] vel P; de animali *rep.* sed *del.* O; rationali *add.* esset AP 469 quia] quod O; in₂ *om.* ANP *add.* sed *exp.* scai N; consisteret] consistent N; tota scientia] totam scientiam P 469–70 de . . . scientia] vel (*hom.*) O 470 nulla *add.* pars scientia ? N; haberetur] habetur A 471 verbi gratia *om.* A

deorsum, tunc scientia de genere cui illarum appropriabitur, et cur una illarum meruit esse subiectum generis et alia subiectum differentiae? Adhuc etiam quamvis componatur homo ex animali et rationali, non tamen componeretur animal ex rebus tendentibus in infinitum, sed pervenientibus ad unum primum. Alioquin sequeretur quod nil posset sciri nisi post scientias infinitas et hoc esset impossibile.

26. Si autem esset diversa in quantitate sicut unum ad decem, tunc necesse esset ut pars illa vel esset scientia vel non. Si autem non esset scientia, sequeretur tunc quod scientia esset ex partibus quae non sunt scientiae, quod idem esset quasi ex partibus quae sunt figurae proveniret nigredo — quod est impossibile. Si autem esset scientia, tunc scitum eius vel esset suum scitum totius, et sic aequaretur [O 102v] pars toti; vel esset aliud scitum, et sequeretur inconveniens quod scientia totius sciti esset praeter scientiam partium, et sic non proveniet ex scientia de figura et de nigredine scientia de mensura, quamvis [P 163v^b] sint scientiae partium totius sciti. Iam ergo posuimus verbum de scito [V 67r] quod non habet [N 55v^b] partem ex quo significatur quod scientiam dividi impossibile est.

27. Nonum est probatio de hoc quod intellectum abstractum quod fit in anima hominis, sicut praedictum est,²⁰ abstractum a situ et mensura, necesse est ut eius abstractio vel sit respectu eius in quo fit, scilicet animae, vel respectu eius a quo venit. Falsum est autem esse respectu eius a quo venit. Homo enim non offendit in definitionem hominis vel eius veritatem nec apprehendit in suo intellectu nisi de homine singulari qui habet mensuram et situm proprium. Sed intellectus abstrahit eum a mensura et situ, et sic remanet abstractus a mensura et situ, quoniam id in quo fit separat illum

472 illarum₁] illorum **AN**; cur] cum **AENO**; illarum₂] illorum **NO** 473 meruit] innuit **A**; alia] altera **P**; differentiae] dne' **P** 474 etiam quamvis *trp.* **O**; componatur homo *trp.* **A**; et rationali *om.* **N**; componeretur] componetur **A** 475 infinitum] infinatum ! **V**; pervenientibus] supervenientibus **A** provenientibus **N** 476 nisi *add. sed exp.* potest **E** 478 esset diversa *trp.* **A**; ad decem] ad decem *or.* **E** 479 ut *s. lin.* **E**; illa] ista **A** 480 ex] de **A**; non *om.* **P** 481 proveniret] proveniet **A** 482 est] esset **O**; esset₁ *om.* **O**; tunc *om.* **N**; suum *om.* **A** 483 aequaretur] sequeretur **N** e^arer^{ur} (*in corr. ?*) **P** sequeretur (*in corr.*) **V** 484 sequeretur] sequitur **O**; sciti] siti **N**; scientiam] sciam ! **N** 485 proveniet] proveniret **P** 486 ergo] autem **O** 488 significatur] significetur **N**; scientiam] scientia **EOP**; impossibile est *trp.* **A** 489 Nonum] Non **P**; est *om.* **N**; abstractum *add. tunc* **E**; quod₂ *in corr.* **V** 490 abstractum] abstractio **P**; et *add. a* **A** 491 ut *om.* **A**; vel₁ *om.* **A** 491–92 in quo . . . respectu eius *om. (hom.)* **A** 492 Falsum] Falsum . . . a quo venit *om. (hom.)* **N** 493 definitionem] definitione **A** 494 in *om.* **A**; intellectu] ? **N**; qui] quod **A**; mensuram] naturam **A** 495 situm] scitum **MNV**; et₂ *add. sed exp.* a **A**; situ₁] scitu **N** *corr. ex scitu* **V** 495–96 et sic . . . et situ *om. (hom.)* **AP** 496 situ] scitu **N** *corr. ex scitu* **V**

²⁰ Cf. supra 4.5.26–27.

a situ et ab aliis huiusmodi. Alioquin quidquid existit in habente situm et mensuram propter illud etiam habet situm et mensuram sine dubio.

28. Decimum est quia id quod ponunt instrumentum intellec[**M 180**]tus, ut cor et cerebrum, intel[**E 103v^b**]lectus potest illud apprehendere. Sed cum apprehendit nihil aliud est apprehensio eius quam acquisitio formae; hoc enim intelligitur de omni apprehensione. Forma vero acquisita necesse est ut sit vel ipsa eadem forma instrumenti quae praesens est, vel alia numero ab ea sed consimilis. Falsum est autem ut sit ipsamet forma instrumenti, quia enim ipsa semper est in instrumento oporteret tunc ut semper esset apprehendens instrumentum. Non est autem sic; aliquando enim non recordatur instrumenti, aliquando praetermittit illud. Praetermittere autem quod semper praesens est impossibile est. Si vero fuerit alia numero ab ea, vel subsistet in ipsa eadem virtute et non in corpore, scilicet instrumento, ex quo significabitur quod sit existens per se et non in corpore; [**N 56r^a**] vel subsistet insimul in corpore, ita quod haec forma alia numero simul sit in ipsa eadem virtute et in corpore quod est instrumentum, et est talis quale est corpus quod est instrumentum. Et sequetur ex hoc quod duae formae consimiles coniungantur in uno corpore, quod est inconueniens sicut si coniungerentur duae [**O 103r**] nigredines [**A 183v^a**] in eodem subiecto.

29. Iam autem ostendimus quod dualitas non fit nisi propter distinctionem. Hic autem non est distinctio. Unde si nullum accidens dicitur de una earum quod non dicitur de alia, tunc una est alia et est identitas inter eas. Ostensum est igitur illud esse inconueniens.

30. Iam praemisimus quod omnis virtus corporalis non est nisi virtus super rem finitam. Sed virtus super rem infinitam non est in corpore. Virtus

497 aliis] his **N**; existit] ex¹ **A**; habente] habentem **N** 497–98 situm et mensuram] sicut et mensura **A** 498 illud] id **N** illum **V**; etiam] et **A** post habet **O**; situm] ? **N**
 499 Decimum in corr. **P** 500 ut in corr. **E**; intellectus add. autem **A** 501 acquisitio add. sed exp. eius **N**; formae] ormis **P** 502 intelligitur corr. ex intelligi **V** 503 alia] ? **P** 504 ea] eo **P**; Falsum] Frustra **N**; autem om. **N**; instrumenti s. lin. **O** 505 ut om. **M** 506 autem om. **A** enim **O** 507 quod add. est **A** 508 est₁] et **N**; impossibile est *trp.* **N**; est₂ om. **A**; numero om. **A** 509 subsistet] consistet **N** subsistit **O**; eadem] eodem **N**; corpore add. sed vac. vel subsistet etiam simul in corpore ita quod haec forma alia numero **N** add. *mg.* anima est singularis in quolibet corpore (*in secunda manu*) **V**
 511 insimul] etiam **NOF**; in corpore *ant.* insimul **A**; haec] hoc **O** 512 et₂ om. **N**; talis] tale **P** 513 instrumentum *ant.* quod est **A**; sequetur] sequeretur **A** ? **N** sequitur **P**; formae] forma **V** 514 coniungantur] coniunguntur **EN**; si om. **N** 515 duae nigredines ante si coniungeretur **O**; eodem] uno **P** 516 ostendimus] manifestum est **A**
 517 Hic] Haec **E**; est om. **N**; distinctio in corr. **E** 518 dicitur] dicitur **P**; identitas] redemptitas **N** redemptitas (*corr. ex yden*) **P**; eas] ea **N** 519 illud] istud **A** 520 Iam *praem.* Significatio undecima **APV** ? **N**; omnis] ? **N**; est om. **P**; nisi om. **A** 521 Sed] sicut **A**; Sed virtus super rem infinitam om. (*hom.*) **EP**; Sed . . . non] quia **O**; virtus₁ add. *lac.* **O**; Virtus *rep.* **N**

vero intelligibilis est virtus super formas intelligibiles et corporales et ceteras
 quae infinita sunt, quoniam id quod potest apprehendere [V 67v] intellectus
 de numero et de intellectis omnibus infinitum est. Impossibile est igitur ut
 525 haec virtus sit corporalis.

31. Ad demonstrationem autem quod anima non perit cum pereunte cor-
 pore, adiciemus etiam quod ipsa incipit in corpore. Si enim anima esset ante
 corpus, tunc vel essent multae animae vel una. Falsum est autem quod sint
 [M 181] multae. Multitudo enim non est nisi propter diversitatem et alietatem
 530 quae fit ex accidentalibus. Interim autem dum non sunt materiae quae acci-
 dunt eis ex quibus provenit diversitas, tunc non potest intelligi inter eas diver-
 sitas. Si autem fuerit una, hoc etiam impossibile est, quoniam in corporibus
 multae sunt. Unum autem non fit multa nec multa unum nisi habeat spa-
 tium et mensuram ad hoc, ut aliquando continuentur et aliquando separen-
 535 tur. Quod autem multae sunt in corporibus significatur per hoc: quod
 aliquando non quidquid scit Ioannes scit Petrus. Si autem animae eorum
 essent una, tunc idem esset eidem [N 56r^b] animae cognitum et ignoratum.

32. Dicemus ergo quod quamvis ipsae fiant cum corporibus, non tamen
 fiunt propter corpus. Praedictum est²¹ enim quod corpus non potest esse
 540 causa fiendi aliquid de nihilo, multo minus fiendi id quod non est corpus.
 Causa autem earum est dator formarum, qui est substantia intelligibilis
 aeterna. Remanet autem causatum remanente sua causa, illae autem sub-
 stantiae semper permanent.

522 vero] enim **P**; et₂] *exp.* **N**; ceteras *add.* causas **A** 523 infinita] infinitae **AP**;
 intellectus]? **E** 524 numero] uno **N**; infinitum] finitum **E** 526 demonstrationem] ?
P; autem *om.* **A**; perit] parit **N**; pereunte corpore *trp.* **P**; corpore *s. lin.* **V** 527 adicie-
 mus] ad diciemus **N**; in *om. sed corr.* **N** cum **OP**; enim *om.* **A** 528 essent *add.* vel **A**;
 multae animae *trp.* **V**; vel₂] aut **P**; autem *om.* **N**; sint] ? **N** 529 Multitudo] ? **P**; nisi *s.*
lin. **E**; alietatem] alienationem **P** 530 fit] sit **N**; ex] in **A**; accidentalibus] ? **N** acciden-
 tibus **O**; dum *add.* non sine media quae **N**; sunt] sicut ? **A**; materiae] media **N**; accidunt
add. in **N** 531 tunc . . . diversitas *om. (hom.)* **E**; inter] ? **P**; eas] ea **N** 532 Si *om.*
N; etiam *om.* **E**; impossibile est *trp.* **AE** 533 habeat] habeant **A** 534 continuentur]
 continuetur **A**; separentur] separetur **A** 535 per hoc *om.* **E** 536 non] quod **P**; quid-
 quid] quicquam **A**; animae eorum *trp.* **OP** 537 idem *rep.* **A** *add.* non **ENOPV**; esset] et
 esset *post* animae **A**; cognitum] cognitam **N**; et ignoratum *om.* **P** 538 ergo] igitur **V**;
 fiant] fiunt **O**; cum] in **P**; corporibus] corpore **O** *add. sed* **P**; non *add.* ideo **O** 539
 fiunt] sunt **A** fuerit **N**; enim] autem **P**; esse *om.* **E** 540 fiendi] sciendi **P** 541 qui]
 quae **A** 542 Remanet *in corr.* **E**; autem] igitur **P** 543 permanent] permaneret ? **E**
 permanerit **N** *corr. ex* remanent **O**

²¹ Cf. supra 4.5.30.

33. Si quis autem opposuerit quod sicut ad incipiendum esse eguit corpore
 545 similiter ad remanendum eget corpore, dicitur quod non eget corpore, nisi
 hac condicione, ut incipiat esse, non causa. Corpus enim est sicut rete [**P**
164r^a] per quod venatur de causa hoc causatum. Postquam autem venit
 ad esse mediante rete, [**O 103v**] tunc non est opus ut rete remaneat. Modus
 550 veniret anima tunc anima esset una vel duae vel infinitae in unoquoque
 momento. Hoc autem totum impossibile est quoniam unus numerus non est
 dignior alio numero quantum ad hoc nec est electio inter numeros. Si autem
 creasset unam tantum, non est autem proprietas ei creare unum tantum
 quoniam aequae possibile est secundam fieri ab ea, sicut et primam. Post-
 555 quam igitur non est possibilis id quod est quam id quod non est, tunc
 remansit [**A 183v^b**] firmum animam non esse antequam aptetur sperma ad
 hoc, ut fiat instrumentum animae circa quod occupetur, unde factum est [**M**
182] dignius eam esse quam non esse. Et est proprius numerus earum secun-
 dum numerum spermatum aptatorum in uteris. Et haec est condicio inci-
 560 piendi esse, quia potius est esse quam non esse et post esse remanet cum
 sua causa non propter corpus quod fuit condicio eius. [**V 68r**]

34. Probatio autem ad destruendum sententiam eorum qui dicunt animas
 intrare alia corpora haec [**N 56v^a**] est:²² quod anima cum dimittit regere
 corpus propter destructionem complexionis et impossibilitatem recipiendi
 565 regimen, necesse est ut vel occupetur circa regimen lapidis vel ligni [**E**
104r^a] et eius quod non est aptum recipere regimen, et sic est ei anima —

544 Si quis autem] si autem si quis **P**; opposuerit] posuerit *sed corr.* (*s. lin.*) **V**; incipi-
 endum] in epiendum **N** 545 similiter . . . corpore *om.* (*hom.*) **P**; dicitur] dicemus **P**
 546 hac] habet **N**; ut] nec **N**; rete] rote **N** 547 venatur] veniat **O** venantur **PV** 548
 opus] corpus **A**; remaneat] maneat **E**; Modus] Motus **N** 549 autem *om.* **AE**; animae]
 substantiae **A**; a *s. lin.* **V** 551 momento] movento **N**; totum *om.* **N**; numerus *om.* **A**
 552 numero *om.* **E**; hoc *om.* **N**; est electio *trp.* **O** 553 creasset] casset **P** cresset *sed corr.*
 (*s. lin.*) **V**; tantum, *add. sed exp.* quoniam aequae possibile **E**; proprietas ei *trp.* **P**;
 creare] causare **N**; unum] una **E** unam **P** 554 aequae] ea quae **N**; possibile est *trp.* **E**;
 primam] primum **O** prima **P** 555 igitur *om.* **A**; est₃ *add.* et **N** 556 antequam]
 unquam nisi **O** 557 ut *rep.* **A**; animae *om.* **N**; quod] ? **P** 558–60 est proprius . . .
 esse et *om.* (*hom.*) **P** 559 uteris] ueteris ! **N** 560 quia *om.* **E**; et] est **N**; post] potius
N postquam **P**; esse₄ *om.* ? **P** 561 propter] potest **N**; condicio] condicione **A** 562
 ad *s. lin.* **V**; sententiam] sententias **P**; dicunt] dixerunt **P** 563 haec] hac **N**; quod *om.*
A; anima *add.* quae **A** 564 impossibilitatem] impossibilitatis **P** 565 regimen]
 regnum **N**; est *s. lin.* **O**; ut *om.* **N**; occupetur] occuparetur **N**; ligni] ignis **O** 566 regi-
 men] regnum *ante* recipere **N**; sic] sicut **P**

²² Cf. Philo de Alexandria, *De legum allegoria* III. 18–20 (ed. Colson and Whitaker);
 Algazel, *Mysteria de anima humana* (in arabica et anglica), V (<http://www.muslimphilosophy.com/gz/works/soul.htm>).

quod est impossibile; vel ut occupetur circa regimen spermatis quod aptatum est recipere regimen, scilicet sperma hominis vel animalis, sicut quidam putaverunt — quod est inconueniens. Omne enim sperma quod aptum est
 570 recipere animam meretur adventum animae a substantia intelligibili, quae est principium animabus merito quidem naturali non casu vel electione. Sequeretur enim tunc quod aliquando duae animae conuenirent in uno corpore — quod est inconueniens. Aptitudo enim spermatis ad recipiendum
 575 lumen animae a datore animarum talis est quasi aptitudo corporis ad recipiendum lumen solis cum nihil est interpositum. Si autem nihil est interpositum et fuerit ibi candela praesens, tunc candela et sol lucebunt simul, nec prohibetur lumen solis propter lumen candelae. Similiter non prohibetur sperma aptari ad recipiendum animam a principio suo, quamvis aliqua
 580 anima sit in mundo non occupata circa corpus. Tunc enim sequeretur duas animas coniungi in uno corpore; nullus autem hominum est qui non percipiat se habere unam animam. Igitur animas de suis corporibus egressas ad alia transire corpora [O 104r] inconueniens est.

Berkeley, California

567 vel ut] hic **P**; ut *om.* **N**; regimen] regnum *add. sed exp.* corporis **N**; aptatum] ? **P**
 568 recipere] recipi ! **A** 569 inconueniens] conueniens **AN**; enim *om.* **N**; quod *om.*
A 570 meretur] terminetur **N**; animae *om.* **P** 571 quidem *corr. ex* enim **O**; vel]
 secundum **N** 572 enim *om.* **P**; aliquando *om.* **A**; conuenirent] continuarentur **N**
 575 nihil] illud **P**; est₂ *om.* **E** et **N**; Si . . . interpositum *om. (hom.)* **A** 576 fuerit] fuit
E; ibi *om.* **N**; tunc candela *om.* **A**; lucebunt] lucebit **A** lucebt' **N** 577 prohibetur₁] pro-
 hibebitur **ENO**; prohibetur₂] prohibetur **N** 578 a] in **AN**; suo] sua **N** 579 enim]
 igitur **N** 580 percipiat] recipiat **N** 581 se] te **P**; unam *vel fors* duam **P**; Igitur
praem. tantum **N**; de *corr. ex* in **A**; egressas] egres ! **N**